

PRIEDAS

MENAS LITERATŪRA MOKSLAS

2007 VASARIO 24 d.

DRAUGO ŠEŠTADIENINIS PRIEDAS

Nr. 39 (8)

Bernardas Brazdžionis skaitydamas poeziją išleistų knygų viršelių fone.

P. Jasiukonio nuotr.

...,,per pasaulį platų”...

JŪRATĖ IVANAUSKIENĖ

Bernardas Brazdžionis – poetas, literatūros kritikas, redaktorius, žurnalistas, pedagogas, vertėjas. Muziejininkams svarbus kaip pirmasis Maironio muziejaus vadovas, dirbęs muziejuje 1940-1944 metais. Viešėdamas Lietuvoje, poetas dažnai lankydavosi muziejuje, o 1991 m. birželio 17 d. svečių knygoje įrašė: „Džiaugiuosi, kad Maironio namai ne tik muziejus, ne tik archyvas, bet ir literatūros sodas, kur skamba poetinis žodis”. Tad po jo mirties žmona Aldona Brazdžionienė ir testamentu vykdytoja vaikaitė Dalytė Lovett nusprendė literatūrinį bei memorialinį palikimą persiųsti į Maironio lietuvių literatūros muziejų.

Po Maironio, tai pats didžiausias muziejaus rinkinys, kurio medžiaga atskleidžia Bernardą Brazdžionį – žmogų, poetą, visuomenininką; mylintį vyrą ir rūpestingą tėvą; senelį, švelniai vadinamą Tėtuku; artimą, humoru trykštantį bičiulį, kaimyną; jautrų brolių, artimų giminių.

Atrodo, kad tiek daug žinojome apie Brazdžionį, tačiau, tyrinėjant archyvą,

aiškėja nauji įdomūs gyvenimo faktai, charakterio bruožai... Poeto gyvenimas ir veikla nėra išsamiai tyrinėta. Muziejininkai, gilindamiesi į archyvalijas, tarsi iš naujo „dėlioja” ir aiškinasi ilgo ir prasmingo – 95-erių metų gyvenimo kelią. Rankiojame faktus po šapelį, klijuojame tartum lizdą poeto gyvenimą iš laiškų, fotografijų, dokumentų, užrašų, įvairių rankraščių, spaudos, amžininkų prisiminimų.

Bern. Brazdžionio gimimo data įvairiuose šaltiniuose rašoma skirtingai – vasario 1, vasario 2, vasario 14. Apie savo gimimą eilėraštyje „Ta vasario diena” poetas rašė:

*Buvo vakaras. Švilpė lyg tyčia
Pasiklydęs šiaurys kamine,
O iš kampo spingsulė grabnyčia
Apibėrė šešėliais mane...*

Pagal naująjį kalendorių Bernardo Brazdžionio gimtadienis būtų vasario 14 diena. Tačiau poetas šios datos nepripažino ir viename mašinraštyje yra užrašęs pastabą redakcijai: „mano gimimo data vasario 2 d., grabnyčių diena, kaip buvo, taip ir yra”.

Bern. Brazdžionis gimė 1907 m. vasario 2 d. Stebeikėliuose (dabar Pasvalio raj.). Poeto gimtinėje išlikęs tik senas ažuolas ir poeto tėviškės atminimui pastatytas liaudies meistro J. Tamulio-

nio koplytstulpis – Šv. Rokas su šuneliu. Tiesa, 1981 m. vasarą, grupė tikinčio Lietuvos jaunimo šioje vietoje buvo pastatę kryžių, tačiau jis labai greitai buvo nugriautas ir sunaikintas.

Tėvai turėjo žemės ir trobelę, tačiau Stebeikėliuose ateities nematė, todėl 1908 metais kartu su mažu sūneliu Bernardu išvažiavo į Ameriką laimės ieškoti. Grįžo 1914 m., prieš pat Pirmąjį pasaulinį karą.

Mokyklą Bern. Brazdžionis pradėjo lankyti Pasvalyje. Pasitraukus vokiečiams, parvyko mokyti į Žadeikių pradinę mokyklą, kurią baigė 1920 m. Tėvai nesirijo sūnaus leisti į aukštesnius mokslus, todėl Bernardas vienerius metus tebelankė jau baigtą pradžios mokyklą. Į Biržų gimnaziją įstojo tik 1921 m. Savaitgaliais, šventėmis grįždavo į Žadeikius. „Žadeikiai – mano brangioji tė-

viškė, į ją dažnai parbėga mano mintys”, – sakė Bern. Brazdžionis.

Biržai turėjo gražias literatūrines tradicijas ir poetiškajam gimnazistui čia buvo ką veikti, jam atsivėrė naujos galimybės. Besimokydamas jau pirmosios gimnazijos klasėse, pradėjo kurti eiles, dalyvavo literatūrų būrelyje. Muziejaus rinkinyje saugomas interviu mašinraštis, skirtas poeto 50-mečiui, kuriame Bern. Brazdžionis prisimena: „Rašyti pradėjau pirmosiose gimnazijos klasėse. Paskatino mirtis. Sunkiai susirgus, atrodė, kad mirsiu. Peržvelgiau savo gyvenimą ir nusigandau – visai nieko nepadaryta. Literatūrą mėgau nuo pradžios mokyklos suolo. Domėjau pirmųjų „Vainikų” lietuvių poetais, juos skaičiau. Negalėdamas ligoje rašyti, ėmiau eiliuoti atmintinai. Grįžęs į gimnaziją, ėmiau klasės rašomuosius darbus eilėmis rašyti. Lietuvių mokytojas buvo toks geras ir nuolaidus, kad ne tik neparašė dvejetainio – dar pagyrė. Davė paskaityti aukštesniųjų klasių mokytojui. Tas paskaitė aukštesnėsios klasės. Pagarsėjau. Nežinojau, kur dėtis, kaip nejauku buvo. Bet rašyti nebemečiau, tik rašiau „slaptai”. Pradėjau siųsti spaudai. Pirmas eilėraštis išspausdintas 1924 metų *Pavasary*, tikrai pavasari”. Tais pačiais metais Vytės Nemunėlio slapyvardžiu *Žvaigždutės* žurnale išspausdino pirmąjį eilėraštį vaikams, kuriuo pradėjo savo prasmingą ir ilgą kelią į vaikų poeziją.

Prėjus daugeliui metų, 1996 m. kovo 31 d. laiške Domui Akstinui Bern. Brazdžionis rašė: „Kodėl pasirinkau vaikams rašyti kitą pavardę arba slapyvardį? Nenorėjau maišyti ir klaidinti skaitytojų, kadangi jų dviejų eilėraščių labai skyrėsi, be to, norėjau, kad vaikai galėtų lengviau išarti (ir atsiminti) savo autorę”.

Žvaigždutė – Angelo sargo vaikų sąjungos laikraštėlis, kurio faktinis kūrėjas ir ilgametis redaktorius buvo mokytojas, žinomas visuomenės veikėjas Stasys Tijūnaitis. Jis su dideliu atsidėjimu bendravo su jaunaisiais skaitytojais ir ne vienam iš jų padėjo atskleisti savo talentą. Tai – P. Drevinis, Vyt. Tamulaitis, L. Žitkevičius ir kiti. Tarp tokių jaunųjų bendradarbių buvo ir Bern. Brazdžionis. Tuometinis *Žvaigždutės* redaktorius S. Tijūnaitis noriai spausdino šio jauno poeto kūrybą ir 1925 m. tik vienas *Žvaigždutės* numeris išėjo be Brazdžionio kūrybos. Taip Lietuvos vaikams gana artimai susipažino su savo autoriumi Vyte Nemunėliu.

Viename rankraštyje Bern. Brazdžionis prisimena: „O tuo metu Kaune vyko gyvas literatūrinis gyvenimas, ku-

Nukelta į 2 psl.

ŠIO ŠEŠTADIENIO PRIEDO PUSLAPIUOSE

- ...,,per pasaulį platų”... • Bernardas Baltas, arba literatūriniai pusryčiai su Brazdžioniu
- Vėtrose nepaklydęs – Bernardas Brazdžionis
- Vytautas Maželis – portreto meistras

...„per pasaulį platų”...

Atkelta iš 1 psl.

rį kiek įmanydamas, sekiau per spaudą. Išėjo pomaironinių poetų antologi-ja. Organizavosi draugijos. Ėjo kultūros žurnalai. Sekiau, nors iš tolo, pažįstamų poetų veiklą. Pradėjau pats rašinėti. Siunčiau savo bandymus į tuos laikraščius, kuriuos gaudavom namie, kuriuos mama prenumeravo ir skaitė. <...>

Iš pašto tarnautojo sužinojusi apie sūnaus kūrybinius bandymus, motina vieną Kūčių vakarą paprašė, jog Bernardas perskaitytų savo eilėraščių, atspausdintą *Žvaigždutėje*. Išklauses eilėraščių „Jėzau geras, Jėzau šventas“, tėvas perspėjo sūnų, jog niekus rašinėdamas neturėtų pamokų apleisti. O motina, radusi gerą progą, pasakė, jog norėtų, kad sūnus taptų kunigu, tai galėtų ir giesmes rašyti. Rinkinyje saugomas mašinraštis, kuriame poetas pasakoja tą pokalbį: „...tėvelis jai nepritarė. 'Eik tu su savo kunigyste: per toli reikia važiuoti mokytis, per ilgai, per daug reiktų mokėti, o iš ko? Man geriau patiktų vargonininko amatas: sėdi sau ant viškų, kunigas gieda lotyniškai, vargonininkas jam atsako irgi lotyniškai. Sekmadieniais ir per didžiąsias šventes atgieda, atgroji vargonais, o visą savaitę daryk ką nori. Pakaktų keturių gimnazijos klasių”.

Besimokydamas Biržų gimnazijoje, Bern. Brazdžionis artimiau draugavo su Antanu Kučiu, Kaziu Aukštikalniu ir kitais moksleiviais. Daugelis jų turėjo polinkį menui. Tai skatino kurti ir jaunąjį Brazdžionį. Jau minėtame interviu pats poetas sako: „Pirmą eilėraščių rinkinį spaudai parengiau 1925 metais. Siunčiau kelioms leidykloms, mandagiai atsisakė leisti. 1926 metais parengiau antrą. Niekam nebesiunčiau. Pavadinau 'Tarp dangaus ir žemės' ir laikiau pas save, kol baigsiu gimnaziją ir pats nuvažiuosiu į Kauną /buvau VI klasėje/. Tada su klasės draugu irgi mėginusiu plunksną Kaziu Aukštikalniu kažkaip juokais sutarėm išleisti 'knygą', parašytą per vieną dieną. Taip ir padariau – savo eiles parašiau vieną dieną, per atostogas. Bespausdinant kai ką pakeičiau, kai ką naujo pridėjau. To rinkinio vardas *Baltosios dienos*. Susilaukėme ir kritikos. Vienas recenzentas /P[etras] Juodelis/ kai kurias eiles net pagyrė. Gėda dabar į tą rinkinį pasižiūrėti. <...> Tikru pirmuoju poezijos rinkiniu laikau *Amžiną žydą*, išleistą 1931 metais”.

1929 m. Bern. Brazdžionis baigė Biržų gimnaziją ir įstojo į Vytauto Didžiojo universitetą.

Besimokydamas universitete, Brazdžionis ne tik lankė Krėvės, Putino, Sezemano, Sruogos, Vaižganto paskaitas, jis taip pat dalyvavo literatūriniame ir visuomeniniame gyvenime: buvo aktyvus studentų ateitininkų draugijos „Šatrija“ narys, 1931 m. vadovavo humanitarų draugijos literatūros sekcijai. Rašė eilėraščius, noveles, spausdino straipsnius *Ateities spinduliuose*, redagavo *Lietuvos studentą*.

1934 m. pavasarį baigė universitetą ir nuo tada dėstė lietuvių kalbą ir literatūrą įvairiuose kursuose ir mokyklose.

Kiek anksčiau, 1933 m. Bern. Brazdžionis parašė žaismingus posmus – eilėraščių „Laimės namelis“, tarsi atskleisdamas paslaptį, kad jį aplankė didelė meilė:

*Mūsų meilė graži, –
Neturiu jokio noro
Praeities sugrąžinti. <...>
Auga mūsų namelis
Lig dangaus, lig dangaus,
O namelyje laimė –
Nieko nieko daugiau.*

Įdomi ir graži ši istorija.

Kaune, Minties rate, išsinuomoję kambarį, apsigyveno jame kartu trys gimnazijos draugai – medicinos studentas Balys Sklenys, dailės studentas Antanas Kučas ir poetas Bernardas Brazdžionis. Tame pačiame name, viename kambaryje su savo pusesere Lione gyveno ir Aldona Stanionytė. Čia Bern. Brazdžionis susipažino su savo būsima žmona.

1934 m. sausio 10 d. be vestuvių pokylio, Kaune, Šv. Antano bažnyčioje (tuomet koplyčioje, nes bažnyčia dar nebuvo pastatyta), Bernardas Brazdžionis vedė savo išrinktąją Aldoną Ireną Stanionytę.

Baigęs universitetą, poetas ir toliau aktyviai dalyvavo literatūriniame gyvenime. Kartu su Stasiu Santvaru, Kotryna Grigaityte, Gražina Tulauskaite, Nele Mazalaite, Paulium Jurkumi, Antanu Vienuliu, Brone Buivydaite ir kitais rašytojais važinėjo į renginius, literatūros vakarus ne tik Kaune, – jie dažni svečiai kituose miestuose bei provincijoje.

1936 m. išleistoje eilėraščių knygoje *Ženkla ir stebuklai* suskambo nerimas, karo grėsmės vizijos. (Už šį rinkinį 1937 metais paskirta „Sakalo“ leidyklos premija). Karo nuojauta lydėjo poetą... Bet gyvenimas ėjo pirmyn ir 1939 m. Brazdžioniai nusipirko namus Kaune, Tvirtovės alėjoje (dabar Taikos pr.). Tai buvo namelis su nemažu sklypu. Atrodė, jog laimė juos aplankė pačiu laiku – jau augo du sūnūs, šeima buvo darni, Bernardas – tapo pripažintu poetu, Lietuvių rašytojų draugijos nariu, o 1939 m. išleistas eilėraščių rinkinys *Kunigaikščių miestas*, apdovanotas Valstybine literatūros premija. 1939 m. vaikus nudžiugina Vytės Nemunėlio *Meškiukas Rudnosiuukas*.

Tačiau 1940 m. sovietų okupacija džiaugsmą prislopino. Slėgė pirmoji tremimų banga, namuose buvo atlikta krata, Brazdžioniai žinojo, jog yra sekami – rytais matydavo ant sniego aplink namelį svetimas pėdas. Bijodami, jog dalį namo gali nacionalizuoti, pakvietė pas save gyventi giminaitę Pranę Petulytę. Ji buvo iškviesta į saugumą, o grįžusi pasisakė, jog yra užverbuota Brazdžionius sekti, prašė Brazdžionių prie svetimų žmonių atsargiai kalbėti ir jai nepasakoti, kur ir kada išvyksta, nes ne visuomet namuose nakvoti būdavo saugu. Taigi, šeima neturėjo ramybės nei dieną, nei naktį.

Tais pačiais 1940 m. Bern. Brazdžionis paskiriamas vadovauti Maironio muziejui Kaune. O kitą vasarą – nauja – vokiečių okupacija. Sunkūs buvo Bern. Brazdžioniai šie darbo metai, labai pravertė dar pradžios mokykloje išmokta vokiečių kalba. Bern. Brazdžionis, kaip religinės ir antitarybinės poezijos kūrėjas, turėjo autoritetą, todėl muziejus buvo išsaugotas. 1940 m. buvo patvirtintas muziejaus statutas, numatęs plėsti muziejaus veiklą, t.y. rinkti ir kitų rašytojų medžiagą. Muziejus veikė, reikėjo rūpintis esamais eksponatais, rinkti naujus, priimti lankytojus... Taip pat reikėjo vykdyti įvairius okupacinės valdžios duotus nurodymus: rašyti etiketes vokiečių kalba, rinkti aukas ir kt. Karo metais muziejui

Brazdžionių šeima 1949 m.

buvo iškilę įvairių grėsmių: 1941 m. liepos 4 d. Brazdžionis rašė Kauno miesto komendantui, prašydamas „padėti gauti iš Feldkomendanto pažymėjimą, kad vokiečių kariuomenė Literatūros muziejaus patalpų neužimtų karo reikalam. Visi esantieji Muziejuje daiktai, pavyzdžiui, Maironio, Vaižganto buto apstatymas ir kt., kaip eksponatai kasdieniam vartojimui negalimi, o kitur juos iškelti taip pat neįmanoma”. Muziejaus veiklos archyve saugomuose dokumentuose fiksuota, jog 1942 m. Bern. Brazdžionis rūpinosi Maironio 10-jų mirties ir 80-jų gimimo metinių paroda ir sudarė išlaidų sąmatą, kurios suma buvo 3,500 RM.

Prieš pasitraukiant į Vakarus, Maironio namai buvo paskutinė vieta, kurioje glaudėsi Brazdžionių šeima.

Maironį, jo kūrybą visuomet vertino ypatingai. Los Andžele, Bernardo Brazdžionio darbo kambaryje, priešais darbo stalą, ant sienos kabėjo Maironio portretas, papuoštas laurų šaka. „Maironis! Tas vienas žodis talpina save poetą – Dainių, Lietuvos laisvės šauklį – pranašą, skaidriausios lietuvių lyrikos kūrėją, vienintelio lietuvių epo (poemų) autorių, Tėvynės meilės bardą, Lietuvių tautos istorijos išreiškėją poezijoje, lietuvių kalbos grožio eilėraštyje puoselėtoją, visuose tautos vergijos metuose vilties, ištvermės ir laimėjimo vaivorykštę” – tarsi giesmė skamba jau gyvenant Amerikoje parašyti Bernardo Brazdžionio žodžiai apie Maironį.

Okupuotoje Lietuvoje Brazdžionis taip pat rašo eiles: 1941 m. išleido *Šaukiau aš tautą*, 1943 m. – *Iš sudužusio laivo*. Tais pačiais, 1943 m., Lietuvą tiesiog sudrebino eilėraščių rinktinė *Per pasaulį keliauja žmogus*. 1944 m. buvo išspausdintas rinkinys *Viešpaties žingsniai*, kuris, sugrįžus sovietams, taip ir liko „Šviesos” spaustuviėje net neįraštas.

1944 m., į Lietuvą grįžtant Raudonajai armijai, daug nesvarstydama visa šeima pasitraukė į Vakarus. Iki Kybartų važiavo sunkvežimiais, o ten, visiškai pasienyje, buvo Kazio Bradūno tėviškė, iš kurios, pasikinkę 4 arklius, kartu su Bradūnais, keliavo į Rytprūsius.

Tik pervąžiavus sieną, vokiečiai sučiupo Bernardą ir paliko apkasų kasti, o Aldona Brazdžionienė viena su mažais vaikais keliavo toliau. Buvo jie sutarę, koku būdu vėliau galės vieni kitus susirasti, laimė – jiems tai pavyko.

1944-1945 m. Brazdžioniai gyveno Furthofe, Austrijos pietuose, miestelyje tarp Austrijos kalnų. Bern. Brazdžionis dirbo plieno fabrike, kur buvo gamintos dildės. 1945 m. šeima atvyko į Vokietiją ir apsigyveno Ravensburge.

Gyvendami Vokietijoje, jau nuo pat 1944 m. lietuviai stengėsi DP stovyklose palaikyti aktyvų literatūrinį gyvenimą.

Bern. Brazdžioniai tai patiko, jis visur dalyvavo, rūpinosi leidimais applan-kyti savo plunksnos bičiulius, gyvenančius kitose stovyklose. Dažnai šiose kelionėse padėdavę vadinamieji „vaizbūnai”, kurie žinojo, kaip iš vienos zonos į kitą prasmukti. Labiausiai savo literatūrinėmis kelionėmis po stovyklas buvo pagarsėję Pulgis Andriušis, Antanas Gustaitis, Stasys Santvaras ir Bernardas Brazdžionis (vadinamoji „ketveriukė”). Jie su savo programa apkeliavo visas prancūzų ir amerikiečių zonose buvusias stovyklas ir kolonijas. Jų programa buvusi labai įvairi, įdomi ir nuotaikinga: Brazdžionis su Santvaru skaitė rimtą, patriotinę poeziją, o Gustaitis su Andriušiu – linksma, humoristinę. Išlikusios „ketveriukės” fotografijos kitose pusėse yra toks Bern. Brazdžionio užrašas: „Irgi 'ansamblis'. 1947 m. Augsburgė. <...> Trys vienaūgiai – šiemet sukakę po 40 metų, o tas didysis – 5-kiomis metais vyresnis. Du rimti ir klausytojus griaudina, ašaras traukia, o du nerimti, mėgstą liaudį linksminti, ištrauktas ašaras jai nušluostyti, gi jei kas nebuvo pravirkęs, prajuokinti iki ašarų. Per pora tremties metų keliais atvejais apvažinėję keliolika lietuviškų kolonijų”.

Brazdžionių šeima, kaip ir dauguma į Vakarus pasitraukusių lietuvių, rūpinosi galimybe išvykti į JAV. Giminaitė Pranei Lapienei padedant, 1949 m. pavasarį, surašę reikalingas pervežamų daiktų deklaracijas, Brazdžioniai išvyko į ilgą kelionę Amerikos link...

1949 m. gegužės 15 d., sekmadienį, laivas, kuriuo plaukė ir penkių asmenų Brazdžionių šeima, atvyko į Bostono uostą. Jie apsigyveno netoli Bruklino, Stony Brook gyvenvietėje, Pr. Lapienės skirtame vasarnamyje. Kitų metų rudens persikėlė gyventi į Bostoną.

Išsikėlę gyventi toliau, Bern. Brazdžionis kiekvienais metais šeimos vardu gegužės 15 d. siųsdavo Pranei Lapienei padėką už pagalbą persikeliančiam gyventi į JAV ir nuolatinę globą gyvenant Amerikoje. „... nesiliaujamai šaltos ir apniukusios dienos mums primena kelionę per Atlantą, o artėjanti gegužės 15-ta vis daugiau prisiminimų kelia. Lygiai tokios pat, rodos, buvo ir tada dienos, ir visoje kelionėje tik kelias tebuvo giedrių. Jas skaidrino vien viltis ir tikėjimas nauju gyvenimu. Šiame minėjime aktyviai dalyvauja ir vaikai, su kuriais, po dienos darbų susirinkę ir susėdę prie pietų stalo, viską pamazu prisimename, užsikabindami už smulkmenų ir kaip kino filmoje pro atmintį praleisdami tą naktį, kai priartėjome prie Bostono žiburių, ir tą ankstų rytą, kai buvome prieš aušrą prikelti, ir tą uostą, kuriame išlipome, ir tą traukinį, kuriuo pasiekėme New Yorką, ir tą traukinį, kuriame nė NCWC numerių nenusiėmė vykome į Stony Brook,

kur lyg sapne ar pasakoj radome namus, ir širdį, ir šilumą... O filmas sukasi ir sukasi ir sukasi" – rašė laiške Pr. Lapienei 1954.V.13.

1952 m. kunigas Mažutis finansavo Bern. Brazdžionio pusmečio mokslą Bostono Don Bosco saleziečių amatų mokykloje, ten rašytojas įsigijo linotipinio profesiją.

Mokėdamas rinkėjo amatą, pradėjo dirbti „Lietuviškosios enciklopedijos“ spaustuveje linotipininku ir visuotinės literatūros skyriaus redaktoriumi.

Nuo pat pirmųjų dienų Amerikoje Brazdžionis aktyviai dalyvavo kultūriname gyvenime, jis buvo žinomas žurnalistas, aktyvus „Amerikos balso“ bendradarbis, rašytojas, Lietuvių rašytojų draugijos valdybos narys. Kartu su kitais kolegomis rašytojais dalyvavo įvairiose literatūros šventėse, vakaruose.

1953 m. Čikagoje išleidžiamas Lietuvių rašytojų draugijos premija premijuotas eilėraščių rinkinys *Didžioji kryžkelė*. Čikagoje, 1954 m. vasario 28 d., premijų įteikimo šventėje, Bern. Brazdžionis pasakė: „Mano žodis bus grynai asmeniškasis – trigubas ačiū: Dievui, tautai ir lietuviui. Dievui – už jėgas per tris literatūrinio darbo dešimtmečius; tautai – kad tris kartus pasirinko mano parašytą žodį. O prie ačiū lietuviui, t.y. lietuviškajai visuomenei, noriu paaiškinti. Kodėl? Nes ir mano širdis padalyta tarp trijų miestų. Pirmasis miestas – Bostonas, Amerikos Atėnai, uostas prie Atlanto, kur praleidau savo pirmuosius vaikystės metus, kur antrą kartą pajutau žemę, kad ir svyruojančią po kojomis; antrasis Lietuvos uostas, ir iš jo norėčiau, kad išplauktų laivas į tėvynę“. Antruosiu miestu paminėjo New York – didįjį tautų ir politikų Babelį, o trečiuoju – miniatiūrinę Lietuvą Amerikoje – Čikagą.

Bern. Brazdžionis buvo linksmas žmogus, mėgo ir pats pajuokauti. Alė Rūta savo knygoje – apysakoje „Margu rašto keliu“ rašo, jog ir enciklopedijos redakcijoje jis pokštaudavo – o kartą pajuokavo, jog atominė bomba parašyta klaidingai, gali būti ir atominė boba. Toks pajuokavimas nepatiko enciklopedijos leidėjui Juozui Kapočiui ir šis Brazdžionį iš darbo atleido.

Nežinia, kuri priežastis buvo svarbesnė ir kuri iš jų yra tikra: ar ši, ar tai, kad Brazdžionius netiko drėgnas nuo Atlanto vandenyno dvelkiantis Bostono klimatas, bet kai 1955 m. *Lietuvių dienų* leidėjas Antanas Skirius pakvietė Brazdžionį atvykti į Los Angeles redaguoti šio žurnalo, jis nutarė bandyti laimę Kalifornijoje. Praėjus trims savaitėms, interviu Los Angeles Lietuvių radijui Brazdžionis pasakė: „Buvau girdėjęs, kad į Kaliforniją daug kas važiuoja kaip į sanatoriją. <...> Šioje pakrantėje esu dar tik 3 savaitės, tat negalėčiau oro įtakos visų 100 proc. tvirtinti. Bet džiaugiuosi, kad klimatas sausas ir kad naktys vėsios. Galima gerai pailsėti. Nors nepasakyčiau, kad Bostone būtų taip blogai <...> Po trumpų vasaros karščių ateina ilgas ir spalvingas ruduo, kuris labai primena auksinį, tik pagerintą Lietuvos rudenį. <...> Kūrybinės sąlygos, dirbant fizinį darbą, tos pačios Bostone, tos pačios kitur. Rašytojui geriausios darbo sąlygos tada, kai jis gali atsidėti vien kūrybai. Mažoj tautoj tokie dalykai neįmanomi. Juo labiau tremties sąlygose.

Ką pasakyti apie save? Nieko didelio nesu sukūręs anksčiau, nieko nekuriau nė dabar. Kiek sugebėjau, rašiau. Manau rašyti ir toliau. Tuo tarpu mano didžiausias rūpestis kiek galima daugiau įdėti darbo ir kūrybos į *Lietuvių dienų* žurnalą“.

1955 m. į Kaliforniją dirbti Bern. Brazdžionis atvažiavo vienas, šeima liko Bostone. *Lietuvių dienos* rugėjo numeris išėjo redaguotas vyr. redak-

toriaus Bern. Brazdžionio – taigi, neišsipildė poeto noras, jog iš Bostono laivas išplauktų į tėvynę – Bern. Brazdžionio gyvenimo laivas pasuko kita kryptimi – Kalifornijos link, taip grįžimą Lietuvon atitolindamas ilgiems trisdešimt penkeriems metams.

Bern. Brazdžionius Los Angeles mieste sekėsi gerai: per pirmus darbo metus nusipirko automobilį, išsilaikė vairuotojo teises ir po metų, 1956 m. vasarą, 3,000 mylių atstumą įveikdamas savo automobiliu, atvyko į Bostoną pasiimti šeimos.

1956 m. – Brazdžionių bendro gyvenimo Kalifornijoje pradžia. Ten gerėjo sveikata, šiltas klimatas nevargino Brazdžionio. Jis iki 1972 metų, t.y. kol išėjo į pensiją, dirbo širdžiai artimą darbą *Lietuvių dienų* redakcijoje: rinko tekstus linotipui ir buvo vyriausias žurnalo redaktorius.

1956 m. birželio 10 d., grupė Los Andželo menininkų, susirinkę dailininkų Antano ir Elenos Rūkšelių bute įsteigiamąjį susirinkimą, kuriam pirmininkavo poetas Bernardas Brazdžionis, įsteigė „Dailių menų klubą“. Poetas buvo vienas aktyviausių narių. Šis klubas gyvavo iki 1999 metų, o 2000-aisiais metais buvo atgaivintas kiek pasikeitusiu pavadinimu „Naujasis dailių menų klubas“.

Tyrinėjant archyvą išaiškėjo įdomus ir netikėtas 1974-1987 m. Brazdžionių gyvenimas Los Andželo priemiestyje Vistoje.

Brazdžionius visuomet viliojo žemės ūkio darbai. Dar 1949 m., prieš atvykstant į JAV, Brazdžionienė planavo, jog, gyvendama Amerikoje pati prisiaugins daržovių, laikys vištas, o gal net paršelių, tačiau ją nuo šios veiklos atkalbėjo Pr. Lapienė. Bern. Brazdžionius išėjus į pensiją, jie Vistoje nusipirko 1 ha žemės, pasistatė namus ir 1974 metais persikėlė ten gyventi: augino įvairiausių vaismedžių, ūkininkavo, net bičių 4 avilius turėjo. Šio laikotarpio fotografijose – spalvinga gyvenimo Vistoje kronika: ir įvairūs namo statybos etapai, ir svečių priėmimai, ir Dailių menų klubo susirinkimai, ir šeimos šventės. Užfiksuoti ir netikėti Aldonos ir Bernardo ūkininkavimo momentai: bitininkavimas, vištų, žąsų, kalakutų ir net paršė-

O Kaunas nėra jau toks paprastas provincijos miestas, kaip kokie „vilniečiai patriotai“ mano, ar norėtų jį padaryti. Ištiesai lietuviškas. Lietuviškai ištikimas.

lio auginimas, sodininkystės ir daržininkystės darbai. Vienoje – su bičiulių Elenos ir Edmundo Arbų bei Elenos ir Juozo Kojelių šeimomis prie pačių užaugintais vaisiais nukrauto stalo, kitose – Bern. Brazdžionis skina persimonus arba obuolius, o štai – su besisvečiuojančiu Stasiu Santvaru kalbina žąsų pulkelį... Ant kai kurių nuotraukų žaismingi posmai, užrašai. Vieni – paties namų šeimininko, o kiti – svečių. Fotografijoje – kalakutai raudonais pagurkliais, kitoje pusėje – St. Santvaro užrašas „Sveiki, vyrai!“ Ant fotografijos su žąsimis – irgi St. Santvaro etiketė – „Ateikit, ateikit, panelės!“.

Gyvendami Vistoje, Brazdžioniai buvo įsteigę premiją „Lauro šakelė“. Iš rinkinio mašinraščių pavyko išsiaiškinti, kad šia premija buvo apdovanoti Nelė Mazalaitė ir Paulius Jurkus. Premijos išraiška – Aldonos ir Bernardo Brazdžionių sode išauginto laurų krūmo šakelė.

1987 m. Brazdžioniai iš Vistos grįžta gyventi atgal į savo namus Los Angeles arčiau lietuvių parapijos.

Aldonos ir Bernardo Brazdžionių namai nuolat klegėjo, – kartu gyveno jų vaikaitės Bitutė ir Dalytė, juos lankė vaikai Saulė, Dalius, Algis, vaikaičiai ir jų šeimos, kolegos rašytojai, išsibarstę po visą Ameriką: Antanas Gustaitis, Stasys Santvaras su žmonomis, Alė Rūta su vyru architektu Edmundu Arbu... Artimai bendravo su dailininkais Petru Rimša, Viktoru Vizgirda, Pranu Gasparoniui, Jadvyga Paukštienė, Juozu Pautieniumi, Tamošaičiais, J. Dagiu... Svečiavosi Pulgis Andriušis, atvykęs iš Australijos, kolegos rašytojai, aktoriai, politikai iš Lietuvos – Juozas Grušas, Vytautas Martinkus, Marcelijus Martinaitis, Vytautas Sirijos Gira, aktorius Laimonas Noreika. Prasidėjus Atgimimui – kunigas Alfonsas Svarinskas, Vy-

tautas ir Gražina Landsbergiai, Nijolė Sadūnaitė, Antanas Terleckas, Vidmantė Jasukaitytė, Valentinas Sventickas, Sigitas Geda ir kiti. Tie susitikimai leido Brazdžionius neatitrūkti nuo tėvynės, gerai žinoti literatūrą, dailę ir suvokti patį gyvenimą Lietuvoje.

Poetas daug keliavo: išmaišė visą Ameriką, dalyvaudamas literatūros vakaruose, kongresuose, rašytojų suvažiavimuose. Buvo kviečiamas ir vyko susitikti su kitų kontinentų lietuvių bendruomenėmis, dalyvavo literatūros vakaruose.

1978 m. kartu su artimais bičiuliais Juozu ir Elena Kojeliais buvo nuvykęs į Australiją. Kelionė jam paliko didelį įspūdį, yra nemaža šūsnis fotografijų. Šalia vienos nuotraukos yra parašęs posmą:

*Per pasaulį keliaują poetas...
Skaito Sydneyje savo eiles...
Nuvaišintas ir numylėtas
Papojuos su visais iš eilės!*

Bern. Brazdžionio archyve yra daug laiškų, sutvarkius tikriausiai susidarys keli tūkstančiai, o į juos visus reikėjo atsakyti. Iš šalies atrodo, jog visas gyvenimas galėtų būti vien laiškų rašymas; tarsi daugiau jau nieko negalėtų suspėti... Adresatų yra šimtai: išeivijos ir Lietuvos rašytojai, dailininkai, muzikai, politikai, bičiuliai, giminaičiai... Iš epistolinio palikimo būtų galima parašyti informatyvią išeivijos kultūros, literatūros istoriją. Dažnos temos – rūpestis dėl lietuvių nutautėjimo išeivijoje, dėl Rašytojų draugijos veiklos, dėl redaguojamų leidinių, leidžiamų knygų... Laiškuose gausu ir šiaip įvairių įspūdžių: Čikagoje gyvenančiai Eugenijai Daugirdienei 1994 m. spalio 7 d. jis rašo apie kelionę į Lietuvą: „O Kaunas

Nukelta | 8 psl.

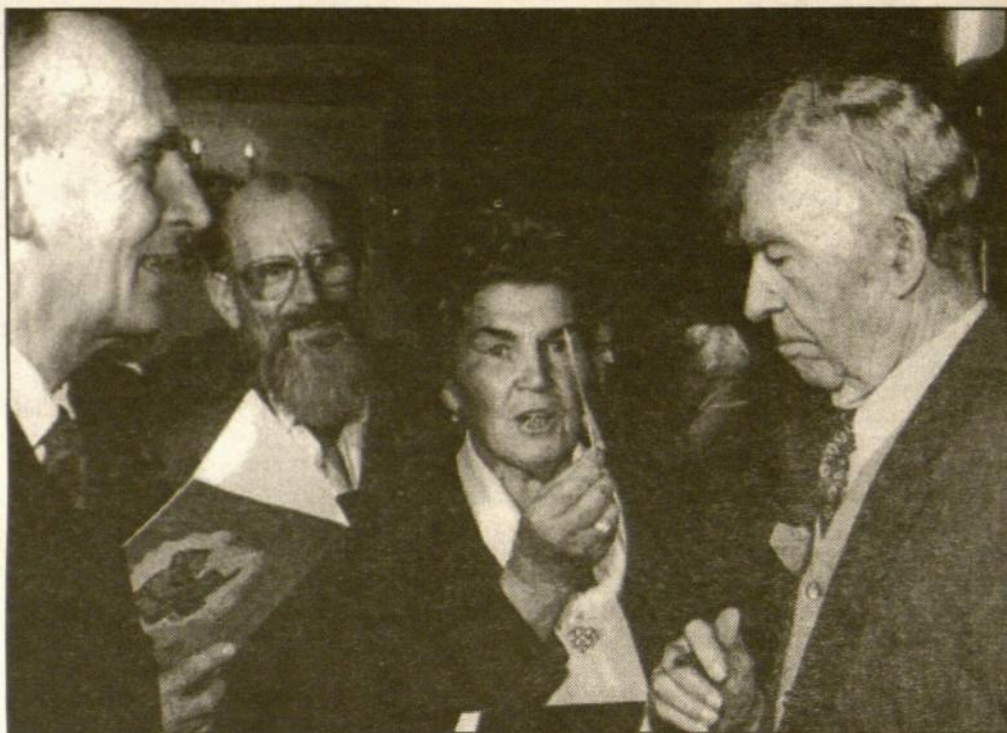
Bernardas Brazdžionis gimtuosiuose Stebeikėliuose 1989 m.

R. Rakausko nuotr.

Bernardas Baltas, arba literatūriniai pusryčiai su Brazdžioniu

Sukanka 100 metų, kai Stebeikėliuose (Pasvalio r.) gimė lietuvių literatūros klasikas Bernardas Brazdžionis. Nė vienas kūrėjas, grįždamas į tėvynę, nepatyrė didesnės šlovės, kaip jis – poetas, kurio eilėraščiai sovietmečiu buvo skaitomi slapčiomis, jų mokomasi atmintinai, ne vienas skaitytojas už nepriklausomybės metais ar užsienyje išleistą rinkinį, persirašytą eilėraščių atsidūrė tremtyje ar lageryje.

Prisimindami Bernardą Brazdžionį spausdiname literatūros istoriko ir tyrinėtojo, eseisto, poeto, Lietuvos rašytojų sąjungos nario, Literatūros almanacho *Varpai* vyriausiojo redaktoriaus LEONO PELECKIO-KAKTAVIČIAUS esė, parašytą tą dieną, kai netekome poeto. Šiuos du skirtingų kartų kūrėjus jungė artima pažintis.

Bernardą Brazdžionį, naująjį Kauno miesto garbės pilietį, miesto rotušėje sveikina Kauno miesto tarybos nariai.
A. Kairio nuotr.

Po *Varpų* vakaro į namus sugrįžome vėlai, jau prasidėjus 1999 metų birželio ketvirtajai: pavakarieniavus „Akropolyje“, drauge su mumis buvęs Šiaulių vyskupas Eugenijus Bartulis pakvietė visą kompaniją apsilankyti vyskupijoje.

Po įspūdingo literatūros vakaro universiteto Baltojoje salėje ne mažiau įspūdingas jo tęsinys užsibaigė poeto autografais tiems, kurie dar neturėjo savo bibliotekose B. Brazdžionio *Poezijos pilnatis*. Knygomis netikėtai apdovanojo vyskupas.

Kai fotografavomės, buvo jau po vidurnakčio. Fotografavo ir vyskupijos kancleris, ir pats vyskupas. Dabar toji nuotrauka jau vieša išspausdinta knygoje (*Poetas Bernardas Brazdžionis grįžta į Lietuvą. Vilnius, 2002, P. 155*).

Rytą poetas buvo neįtikėtinai žvalus, gerai nusiteikęs. Po pusryčių susidomėjęs pasklaidė tyrinėjimų objektu tapusius jaunystės laikų draugui Leonui Skačauskui prieš septynis dešimtmečius rašytus laiškus.

— Iš tų laiškų matyti, kad buvau jau toks katalikas... — juokiasi poetas.

— Dar buvot gimnazijos nebaigęs.

— Gimnazistukas... Bet jau aršus katalikas...

O dar po kiek laiko:

— Paskiau aš jau nekovoju. Katalikybė man sau asmeniškai. O kad kovoti... Tegu kovoja politikai.

B. Brazdžionis papasakoja, kad labai normalūs ryšiai nepriklausomybės laikais buvę ir su kai kuriais kairiaisiais. Netikėtai prisimena Vytauto Montvilos suėmimą. Situaciją, kai, padedant Juozui Žlabiui-Zengei, Faustui Kiršai, dar kažkam iš rašytojų, turėjusių artimesnę pažintį su vokiečiais, buvo bandoma jį išlaisvinti. B. Brazdžionis tuomet tam tikra prasme buvo oficialus žmogus — Rašytojų draugijos valdybos narys. Deja, tas mėginimas nebuvo sėkmingas.

Poetui dabar atrodo, kad gal ir pats V. Montvila dėl įvykio kiek kaltas — reikėjo pasisaugoti, pralaukti, nelandioti kur nereikia. „Gal ir Nėris, jei būtų niekur nesirodžius, Lietuvoje vokiečių okupaciją būtų praleidęs. Naujų gyvenimo klaidų nebūtų pridarius. Juk jį vis tik mylėjo Lietuvą. Ir, išvažiavus į Rusiją, vis apie Lietuvą rašė“.

B. Brazdžionis sako, kad dėl politinių dalykų Salomėja Nėris labai nesutarė su vyru. Nors Bernardas Bučas taip pat buvo kairysis, bet jis nebuvo komunistu...

Begurkšnojant arbatą paprašau prisiminti *Lietuvių dienų* leidybą. Poetas jau senokai atsiuntė nemažą Amerikoje leisto žurnalo komplektą, tačiau vis nesurasdavo laiko atsakyti į su juo susijusius klausimus.

B. Brazdžionis papasakoja, kad su *Lietuvių dienomis* susijusi netrumpa jo gyvenimo atkarpa — septyniolika metų. Kol kas, anot poeto, Lietuvoje dar labai keistas požiūris į tą žurnalą. Jo komplektą, nors ir ne visą, jau senokai atsiuntęs Maironio literatūros muziejui, paskui jį dar papildęs. „Bet... taip, kaip nebuvo... Mes čia norėjom dar paminėjimą *Lietuvių dienų* padaryt, dar yra leidėjas, dar yra pirmasis

redaktorius...“ — apgailestavo B. Brazdžionis.

Žurnalo leidėjas — Antanas Skyrius. Poeto teigimu, Lietuvoje jis šiek tiek buvo susijęs su *Naujosios Romuvos* leidimu. Atvažiavęs į Ameriką, baigė kolegiją ir „metėsi į spaudą“. Vis ką nors leido. Tai *Kalifornijos lietuvių*, tai šį, tai tą, o kai Juozas Vitėnas atvažiavo į Los Angeles, sugalvojo, jog ne tik Kalifornijos lietuviams, ir ne tik lietuviams būtinas iliustruotas žurnalas apie Lietuvą kultūros, visuomeniniais klausimais... O kai J. Vitėną pakvietė dirbti į Vašingtoną, berods, į biblioteką, *Lietuvių dienos* neteko ir redaktoriaus, ir rinkėjo drauge.

— O aš Bostone buvau pradėjęs dirbti raidžių rinkėju. Spaustuvė. Tada surado mane, ir aš pats rinkau linotipų žurnalą, ir pats redagavau su keletu bendradarbių, — prisiminė jau gerokai nutolusias dienas B. Brazdžionis.

Lietuvių dienose įvairiu laiku taip pat darbavosi J. Kojelis, Alė Rūta, L. Valiukas, D. Mackialienė, E. Tumienė. Buvęs redaktorius sako, kad žurnalo tiražas nebuvo pastovus, tačiau 2-3 tūkstančius skaitytojų visada turėjęs. Didžioji dalis išėivijos jį prenumeravo. Jis turėjo pasisekimą, nes buvo vienintelis toks gausiai iliustruotas. Nepalyginsi su *Viltimi*.

— Kodėl užgeso *Lietuvių dienos*?

— Išeidamas į pensiją sakiau, ko pirmiausia pritrūks — redaktorių. Taip ir atsitiko. Vieni paredagavo, kiti, ir nebėra kam redaguoti. O paskui pavargo ir pats leidėjas.

— Tininis žuvo...

— Tininis buvo tik redakcinės komisijos narys. Jis nei algos negaudavo, nieko. Tik susieidavom, aptardavom, ką iš literatūros paminėt. Tai buvo mano asmeniškasis draugas, aš juo labai pasitikėjau.

Meninei kūrybai ir kūrėjams buvo skiriama nemažai vietos. B. Brazdžionis sako, kad nederėtų pamiršti, jog žurnalas ėjo dviem kalbomis. Parašai po nuotraukomis visi versti į anglų kalbą, o atskiras skyrius, maždaug trečdalis žurnalo, buvo skirtas angliškai skaitantiems.

— Angliškąjį skyrių redagavo Starkus, pasivadinęs Milton Stark, — pasakojo B. Brazdžionis. — Mokslus baigęs jau Amerikoje. Jis į anglų kalbą yra išvertęs Vinco Ramono romaną *Kryžiai*.

— Vadinas, ne tik mūsų tautiečiai skaitydavo žurnalą?

— O, taip.

— Tai turbūt buvo vienintelis leidinys išėivijoje, ėjęs dviem kalbom?

— Taip.

Buvęs redaktorius, paklaustas ar jame būdavo spausdinama ir naujausia grožinė kūryba, pasakojo, kad dėdavo ir kūrinių, ir literatūros kritikos tekstų. O dėl naujumo atsakė tik tiek: „Kaip pavykdavo“. Ir tuo pačiu pastebėjo: „Žurnale pirmoje eilėje buvo atspindimas visuomeninis politinis gyvenimas. Kai kuo jis buvo panašus į *Švyturį*, leidžiamą Lietuvoje. Šiek tiek“.

Ar nebuvo vienas kitam konkurentais čikagiškis

Draugas ir *Lietuvių dienos*? Ne, atsakė B. Brazdžionis, laikraštis ir žurnalas — skirtingi dalykai.

Žurnalas, pradėtas leisti 1950-aisiais, ėjo daugiau kaip keturis dešimtmečius, iki 1991 metų pabaigos.

Paprašau poetą sugrįžti į jaunystę, studijų dienas, papasakoti, su kuriais rašytojais ir užatlantėje nenutrūko ryšys.

— Ne, su Krėve nesibičiuliavome — paneigia poetas. — Ir dėl metų skirtumo, ir dėl to, kad vis dėlto jis buvo profesorius, o mes — studentai.

B. Brazdžionis dar ir gražiai pašmaikštuoja ta tema: „Be to, tada tie seniai, na, tokie seniai, kuriems tada buvo 40-50 metų, labai juokėsi iš jaunųjų... Ir nieko negali padaryt. Ką jis iš katedros kalba, tu ne tik klausai, bet turi dar ir egzaminus laikyti... Nelengva buvo...“

Tačiau B. Brazdžionis tuoj pat pasikeičia, kai prisimena kitus du žymiuosius Vytauto Didžiojo universiteto profesorius:

— Žinoma, visai kitoks Putinas buvo. Kitoks buvo Sruoga. Ypač populiarius buvo Sruogos teatro seminaras. Jis tiesiog prispirtinai ragino rašyti radijui, daugiausia vaidinimus — labai rūpinosi teatru.

Anot B. Brazdžionio, ir vienas, ir kitas buvę itin draugiški, o Putinas — dar ir labai malonus. Čia pat poetas pastebi, kad Putinas nebuvo toks lankstus, kaip vyskupas E. Bartulis, pas kurį tik ką viešnagėjome, tačiau prisiminimai apie jį kuo puikiau.

Pasiteirauju poetą, ar yra tekę iš arčiau bendrauti su Maironiu. B. Brazdžionis papasakoja, kad kartą buvo pakviestas pietų pas Maironį. Tuomet jau buvęs ganėtinai žinomas jaunas poetas. Studijų metais Maironį matydavęs universitete. Jis skaitė literatūros kursą Teologijos-filosofijos fakultete, kuris buvo trečiajame aukšte. Humanitarinis fakultetas, kuriame studijavo B. Brazdžionis, buvo antrajame. Maironis pro jų aukštą eidavo į paskaitą ar grįždavo iš jos. „O šiaip literatūros gyvenime jis nedalyvavo“, — sakė B. Brazdžionis.

Kokia proga buvo tie pietūs, poetas nebeatsimena. Gal ir be jokios progos. Prisimena tik, kad juose dalyvavo Vincas Stonis, Mykolas Vaitkus, dar kažkas. Ypač M. Vaitkus jam buvęs nuoširdus ir paprastas.

— Pas jį aš bendradarbiau nuo ketvirtos ar penktos klasės, — pasakojo B. Brazdžionis. — Tik, kai nuvažiavau į Kauną, susitikom. Tai jis visada taip ir jautėsi — kaip mano globėjas.

— Na, o kokį vis dėlto įspūdį padarė pats Maironis?

— Neišdidus... Kažkokio ypatingo įspūdžio nepadarė... Jau gana varganas tuomet buvo. Nebejudrus. Gal ir nelabai sveikas.

O kurie kolegos dažniausiai šalia B. Brazdžionio buvo, dar gyvenant Lietuvoje? Kas artimiausiais tapo svetur?

— Lietuvoje — šatrijiečiai, katalikai. O kai išvažiavom, visi labai plačiai pasklido, išsiskirstė kas kur.

Jei vienoj vietoj keli atsidūrė, jau buvo džiaugsmas.

B. Brazdžioniui įsiminė pokarinis rašytojų suvažiavimas Vokietijoje, Augsburgėje, 1947 metais. Suvažiavo į jį iš įvairiausių kampelių Juozas Švaistas, Vydušas, broliai Mykolas ir Vaclovas Biržiškos, kiti brangūs, mieli veidai, vardija poetas.

— Išbuvom drauge net iki išnaktų, iki komendanto valandos. Buvo labai įdomu. Kalbėjom, gėrėm, valgėm, vėl kalbėjom.

O jau po vidurnakčio, kai prasideda policijos kontrolės laikas, įvyko vienas skaniai visus prajuokinęs kuriozas. Kaip su šypsena sakė B. Brazdžionis, Vydušas netikėtai rengėjų paprašė ko nors išgerti. Netruko apie tą prašymą sužinoti visi: „Išgerti! Vydušas — išgerti!“ Kad šoko visi — vieni alaus, kiti dar stipresnio pasiryžę surast. „O ne, ne, ne, — matydamas, kad jį ne taip suprato, bandė konkrečiau įvardinti savo norus Vydušas. — Aš norėčiau tik mažumytį pieno“. „Bus, bus!“ — sakė suvažiavimo rengėjai. Ir tokiu pavojingu laiku, per policijos valandą kažkur subėgiojo, surado ir atnešė Vydušui pieno.

— Tą ypač ryškiai atsimenu, — juokėsi užstalėje B. Brazdžionis. — „Mažumytį pieno“.

— Originali asmenybė buvo.

— Taip. Labai. Labai...

— O su profesoriais Biržiškom ir vėliau palaikė ryšius?

— Oi, labai artimai. Kadangi visur beveik vienoj vietoj gyvenom. Ypač kai į Los Angeles atsikėlėm. Su Mykolu, su Vaclovu Biržiškom bendravom, kaip su labai artimais. Ir mūsų šeimą pažino, su vaikais draugavo Mykolas Biržiška.

B. Brazdžionis sako, jog visada stebėjėsi Biržiškų, ypač Vaclovo, kruopštumu. Užatlantėn jis išsivežė savo turtingus juodraščius ir ten pratęsė Lietuvoje pradėtus darbus.

Paklaustas apie savo archyvus, poetas neslepia, jog jie ganėtinai dideli, nes, kur bebūtų, stengėsi neišmėtyti. Turis ir tam tikrą jų kaupimo, saugojimo sistemą. Ir laiškų daug, korespondencijos, apie savo asmenį įvairios medžiagos, dokumentų, ir juodraščių pilna.

— Tik vis neramina klausimas: kur atiduot, — sako B. Brazdžionis. — Nenoriu, kad pražudytų, kad išmėtytų.

— Praėjusį kartą sakėte, kad kažką lyg ir ruošiatės atiduoti Maironio muziejui, Mažvydo bibliotekai...

— Jie vis skundžiasi, kad jiems lėšų neduoda, kad vietos nėra, kad dar kas nors ne taip... — atrodo, poetas niekaip negali apsispręsti, kuo iš tikrųjų galima pasitikėti.

Regis, abejonės ne be pagrindo. B. Brazdžionis labai nenori, kad atsitiktų taip, kaip atsitiko su *Lietuvių dienų* archyvu: toji vertinga medžiaga dingio. Kokiom aplinkybėm? Poetas papasakoja, kad paprasčiausiai išsimėtė. 1972 metais išėjęs į pensiją, redakcijoje apsilankydavo retokai. Skaudu buvo matyti, kaip tvarkomasi: „Kas jau praėjo — į šiukšlyną“. Taip ilgainiui neliko įdomiausių rankraščių. O būta, anot B. Brazdžionio, įdomiausių dalykų, žymių žmonių rankraščių — ir politikų, ir rašytojų, ir kultūros veikėjų. Užsiliko tik vienas kitas. Tik iš to septyniolikos metų laikotarpio, kai redaktoriumi pats B. Brazdžionis, šis tas likę. Poetas sako, jog, dirbdamas redakcijoje, su labai daug kuo korespondavo, taip pat su žymiausiais išeivijoje gyvenančiais ar gyvenusiais rašytojais — Antanu Vaičiūlaičiu, Jonu Aisčiu, Jurgiu Jankum ir daugeliu kitų.

Poetas, redaguodamas *Lietuvių dienas*, turėjo savo technologiją: viskas būdavo tvarkingai sudėliota pagal atskiras temas ir skyrius, pagal pavardes, bet ką surasti daug laiko nereikėdavo. Tam tikra prasme toji technologija per-

kelta iš patirties, redaguojant leidinius Lietuvoje. Čia buvo ir periodinėje spaudoje užtinkamos įvairiausios informacijos apie Lietuvą, taip pat ir iš sovietinėje Lietuvoje leidžiamų laikraščių bei žurnalų.

Su kolegomis, dirbdamas redakcijoje, B. Brazdžionis palaikė ryšius dar ir knygų leidybos reikalais. Juk *Lietuvių dienų* leidykla be žurnalo leido ir knygas abiem kalbomis, iš kurių bene žymiausios Antano Baranausko *Anykščių šilelis* (Nado Rastenio vertimas), poezijos antologija *Žemė*, paties B. Brazdžionio kelios poezijos knygos, Igno Šeinaus apsakymų rinkinys *Vyskupas ir velnias*, M. Biržiškos *Lietuvių tautos kelias* ir kitos.

Pusryčiams įpusėjus, B. Brazdžionis susidomi namų šeimininko biblioteka. Po ranka — J. Aisčio raštai, ku-

rimčiausiai drauguoti su Vaidila Valiūnu pradėjęs vokiečių okupacijos metais.

— Jeigu tik koks ypatingas eilėraštis, ėmiau Valiūno vardu skelbt, — sakė poetas.

Prisimename ir šviesios atminties „Bronį Railą“.

— Raila buvo gana šakota asmenybė. Ne visada sutapdavo ir jūsų pažiūrų, bet gana artimai bendravot.

— O, artimai bendravom... Na, matai, Raila, dar gimnazistas būdamas, skaitė Marksą, o atvažiavęs į universitetą dalyvavo kairiųjų būrelyje „Ex-pres“, sukūrė „Trečią frontą“, prisidėjo ir prie Nėries perėjimo į kairę. Bet... viduje Bronys nebuvo komunistinės Maskvos gerbėjas... Kai uždarė „Trečią frontą“, Maskvoje leidžiamas komunistinis *Priekalas*, kuris ateidavo ir į Lietuvą, labai puolė „Trečią frontą“. Išjuo-

mos. Tiesa, yra kūrinių, kuriais konkrečiai priešėjau prie apastalų gyvenimo. „Pauliaus laiškas“ atsirasti padėjo atrastieji rankraščiai. Apie tai plačiai rašė spauda, net knygų buvo išleista. Man pasirodė, kad tai gali būti labai įdomi medžiaga poezijai.

Tarp kunigų, sako B. Brazdžionis, taip pat daug bičiulių turėjęs. Ir turis. Vienas iš jų — šįryt jau prisimintas, bekalbant apie pietus pas Maironį, *Žvaigždės* redaktorius M. Vaitkus.

— Nebeatsimenu, ką aš jam, gimnazistukas, siunčiau, bet jaunam, žinot, bile kad spausdina. Džiaugsmas buvo didžiausias.

Po debiuto *Žvaigždėje* jaunojo poeto kūrybą spausdino *Krivulė*, pradėjo spausdinti žinomi literatūros žurnalai. B. Brazdžioniui labai norėjosi patekti į *Židinį*. Bet kaip į jį, būdamas mokinu-

Pasirodo, ir B. Brazdžioniui buvo kilusi mintis pasivadinti Aisčiu. Tačiau Jonas Kossu-Aleksandravičius, Aleksandriškis, labai mėgęs naujus vardus, netikėtai aplenkė savo kolegą.

riuos, padovanotus Kazio Bradūno, parsiavežiau iš Amerikos. Netikėtai poetas papasakoja negirdėtą ir dar niekur turbūt neužfiksuotą galimo savo slapyvardžio istoriją.

Pasirodo, ir B. Brazdžioniui buvo kilusi mintis pasivadinti Aisčiu. Tačiau Jonas Kossu-Aleksandravičius, Aleksandriškis, labai mėgęs naujus vardus, netikėtai aplenkė savo kolegą. Įdomesnio sumanymo neturėdamas, poetas išvis atsisakė tokios idėjos. Tiesa, vienas sumanymas dar kaip ir buvęs — pasivadinti Baltu. Bet, sakė B. Brazdžionis, to žodžio dviprasmybė apsaugojo nuo slapyvardžio. Juk, šiaip ar taip, poetui svarbi šio žodžio reikšmė, kuri nesujusi su spalva. Tačiau nejaugi kiekvienam, kuris šito nesupras ar nežinos, imsi aiškinti? Taip lietuvių literatūra prarado galimybę oficialiai užfiksuoti naująjį būsimo klasiko vardą — Bernardas Baltas.

Jau kelintąsyk neatsistebiu — šįryt B. Brazdžionis nusiteikęs, kaip niekada, net diktofoną įjungus nenutyla, neprašo jo išjungti, nepakeičia temos, kaip dažniausiai tokiais atvejais. Gal todėl, kad liko patenkintas *Varpų* vakaru ar prieš jį ir po jo buvusiais netikėtais susitikimais.

„Užkliudžius“ dar vieną, su poetu glaudžiai susijusį, vardą, išgirstu įdomią Vaidilos Valiūno atsiradimo istoriją.

Dabar poetas planuoja atskiru leidiniu išleisti viską, ką yra jo lūpomis pasakęs Vaidila Valiūnas. Tai, kas jau buvo skelbta rinkiniuose *Krintančios žvaigždės* (1963), *Ženklai ir stebuklai* (1936), *Po aukštaisiais skliautais* (1989) ir kitur.

Pasirodo, šita idėja netiesiogiai priklauso B. Sruogai. Dar tuomet, kai poetas buvo studentu ir lankė savo profesoriaus populiarių teatro seminara, gerai įsiminė maždaug tokius žodžius: „Matai, kai tu rašai eilėraštį, žino, kas tu esi. Jei tai meilės eilėraštis, įtarinėja tai šį, tai tą. Kaip Maironiui, pavyzdžiui, parašius ‘Laivelis supos ant bangų. Tuoj kyla klausimas: ‘O su kuo jis ten laively plaukė?‘ O kai tu parašysi dramą, tai tu gali ir karaliaus, ir niekšo, ir kieno tik nori vardu kalbėti, niekas nesakys, kad tu šitai darai. Tu gali savo pergyvenimus rašyti...“

B. Brazdžioniui labai patiko tie B. Sruogos žodžiai. „Turbūt tada pirmą kartą pagalvojau: štai rašau patriotinius eilėraščius. Na, kas aš, kad rimtus dalykus teigčiau? Niekas. O jei juos sakyčiau koks personažas, asmuo, kuriuo galima jau ne tik tiktai tikėti, bet ir pasitikėti, tuomet kita kalba“, — pasakojo poetas.

B. Brazdžionio tvirtinimu, bene

kė baisiausiai. Taip, kad sunku pasakyti, kaip ten buvo...

Atrodo, B. Brazdžionis bando pateisinti savo ilgametį artimą bičiulį. Dar poetas prisimena, kad tuomet, kai uždarė „Trečią frontą“, visi kur nors turėjo įsidarbinti. Jonas Šimkus nuėjo į *Lietuvos žinias*, liaudininkų laikraštį, Kostas Korsakas *Kultūrą* redagavo, Br. Raila atsidūrė *Lietuvos aide*. O paskui pasidarė aršus tautininkas.

Poeto atsiminimus nutraukia telefono skambutis. Paskambino vyskupas E. Bartulis. Apsidžiaugę sužinojęs, kad B. Brazdžionis dar neišvykęs, sakė, jog jau padarytos nuotraukos, paprašė užsukti išvažiuojant.

Perdavęs B. Brazdžioniui vyskupo linkėjimus, pasiūlau stabtelėti ties poeto ryšiais su Bažnyčia, nes jie nepaprastai dideli, gilūs ir platūs.

— O kada jie prasidėjo?

— Gal tai ne ryšys su Bažnyčia? — paprieštarauja poetas. — Iš tikrųjų tai plati religinė tema. Pusė visos mano poezijos, aš taip manau, yra religinės te-

kas, pateksi? Pats Vincas Mykolaitis redaguoja, pačiam nedrašu rašyti.

— Žinau, kad redakciją sudaro įvairūs asmenys, tie gaūs, pažiūrės ir numes, — sako poetas. — Todėl, surinkęs, kaip tuomet man atrodė, geriausius eilėraščius, nusiunčiau Vaitkui. Iš Vaitkaus gaunu laišką: „*Židiniui* tu dar parašysi geresnių, o šituos leisk man įdėti į savo žurnalą“. Man skaudu pasidarė. Pagalvojau: ar parašysiu, ar neparašysiu, dabar noriu... Tuomet pats parašiau laišką Putinui ir nusiunčiau be rods tris eilėraščius. Tarp jų buvo ir „Aklasis“, nuo kurio vėliau prasidėjo aklojo motyvas.

Įsivaizduoju, kaip jautėsi B. Brazdžionis, gavęs iš Putino atsakymą, jei dabar, praėjus septyniems dešimtmečiams, tai prisimena tarsi vėl būtų jaunuolis. Putinas rašo, kad dedas jo eilėraščius į numerį. Praleidžias iš atsiųstųjų kūrinių tik vieną posmą, tačiau manąs, kad skaitytojai jo nepasigės.

Nukelta į 8 psl.

Bernardas Brazdžionis su Kaziu Bradūnu Čikagoje.

Z. Degučio nuotr.

Vėtrose nepaklydęs – Bernardas Brazdžionis

EGLĖ PEREDNYTĖ

Poeto Bernardo Brazdžionio gimimo 100 metų sukakties minėjimai paskatino pakalbinti Lietuvos Rašytojų sąjungos Kauno skyriaus pirmininką, poetą Petrą Palilionį. Jis mielai sutiko pasidalinti mintimis apie Bern. Brazdžionio gyvenimą ir kūrybą.

— Kada susipažinote su Bernardu Brazdžioniu?

— Asmeniškai 1989 metais, kai jis atvyko į Lietuvą. Neseniai buvau pradėjęs dirbti Rašytojų sąjungoje. Man teko – bent Kaune – būti pagrindiniu šiuo vizitu besirūpinančiu žmogumi. Buvo nelengva. Visi labai jaudinomės. Jį sutiko minios – tiesiog ant rankų nešiojo. Reikėjo saugoti ir globoti, kad žmonės Poeto nesumintų, nesudraskytų. Buvom tarsi apdugę. Atrodė, ne žmogų sutinkam, o simbolį. Poezijos, literatūros, Lietuvos laisvės simbolį.

Nelengva buvo pažintis. Jis į mus žiūrėjo įtariai. Mes – aš kalbu apie rašytojus – nelabai žinojom, kaip su tokiu svečiu elgtis. Laimė, neilgai vieni kitus zondavom. Kai dalykiški santykiai virto asmeniškai draugyste, tapau tarsi Poeto reikalų patikėtinu, jo valios vykdytoju – ir Kaune, ir Lietuvoje. Man buvo pavesta rūpintis albumu *Poetas Bernardas Brazdžionis grįžta į Lietuvą*. Važinėjome po Lietuvą, kalbėjome apie Brazdžionį, platinome albumą. Aktorė Virginija Kochanskytė skaitė jo eilėraščius, solistė Rita Preikšaitė dainavo ir giedojo giesmes pagal jo eiles ir ne tik. Dabar, po Poeto mirties, jo giminaičiai pavedė rūpintis Klasiko autorinėmis teisėmis. Ne toks jau paprastas darbelis... Visi galvoja, kad jei autorius miręs, galima jo kūrybą iš naujo leisti ir iš to užsidirbti, o autoriaus palikuonims nieko nemokėti. Iš tikrųjų yra kitaip – pagal Lietuvos autorių teisių gynimo įstatymus jiems priklauso honoraras – net 70 metų po autoriaus mirties.

— Koks buvo Brazdžionis?

— Impulsyvus. Iš pradžių – griežtas, net atšiaurus, paskui – labai draugiškas, kartais net lipšnus. Kai jis atvažiuodavo į Lietuvą, gyvenome netoli vienas kito, tad beveik kiekvieną rytą apie aštuntą valandą jis man skambindavo. Kaip koks vyturėlis pričiulbėdavo ragelį – visada optimistiškas.

Kai pas jį užeidavau, kalbėdavomės tikrai dviese – kitus Poetas paprašydavo išeiti. Buvo labai principingas. Niekada nuo savo principų nėra nutoles ar juos išdavęs.

Brazdžionis buvo man pavadęs ne vieną darbą. Sunkiausia buvo vykdyti jo paskutinę valią – išsifruoti, sudaryti, pasirūpinti jo paskutinės rinktinės *Kas šviečia virš galaktikų visų* išleidimu. Kai kuriuos eilėraščius, surašytus ant įvairių popieriaus atraižų, ant kvietimų kitų pusių, teko po frazę dėlioti, sudaryti knygą ir ją išleisti.

Apie tai prasitarė, kai pirmą kartą lankiausi Amerikoje. Maniau, juokauja... Bet kai su Brazdžionio karstu jo anūkė atvežė ir rankraščius, išsigančiau – supratau, kad trauktis nebėra kur. Kartoju – daug ką teko tiesiog šifruoti – nors visko ir neišsifravome – knygoje ne visi eilėraščiai baigti – kai kur trūksta posmo, kai kur – žodžių, kai ką tiesiog bandėme atspėti. Teko pratintis prie Poeto braižo, kad suvoktum, koks kur žodis. Kas berašė tokio amžiaus – artėdamas prie 95 metų? Kuris poetas tiek gyveno? Kuris berašė eilėraščius, ir dar tokius, kurie gali pretenduoti į poeziją, kai kurie – net į didžiąją poeziją?

— Papasakokite apie Brazdžionių šeimą.

— Afa Aldonos ir Bernardo Brazdžionių šeimoje buvo penki asmenys: du tėvai, du sūnūs, duktė. Sūnus Dalius miręs, duktė Saulė – taip pat, o dar vienas sūnus, Algis – gyvas, sveikas, dalyvavo tėvo šimtmečio iškilmėse Kaune ir Vilniuje.

— Ar kuris nors paveldėjo Poeto talentą rašyti?

— Atrodo, jog ne. Poezijoje nėra dinastijų – čia jau kam Dievas davė, tam ir drėbtelejo. Jis labai mylėjo savo anūkes. Vyriausia, kurią pažįstu – Dalytė Lovett – gana gerai rašo lietuviškai – ir labai gražiai lietuviškai kalba. Tai taip pat Dievo dovana. Neveltui ši Poeto anūkė vadovauja Bernardo Brazdžionio vardu pavadintai lituanistinei mokyklai San Diego mies-

Petras Palilionis

te, Kalifornijoje.

— Kuria?

— Nežinau, bet laiškus gražiai rašo. Susirašinėjame elektroniniu paštu.

— Ar žinote Brazdžionių susipažinimo, meilės istoriją?

— Mano miela kolege, gal ir žinau, bet norėčiau tai pasilikti sau. Jau šiek tiek esu rašęs, daug kur ir kalbėjęs... Gal dar vėliau parašysiu. Dar yra tokių dalykų, kurie nebuvo paskelbti, kiti nežino. Brazdžionis yra kai ką prasitaręs, kai ką išgirdau iš jo artimųjų. Poetas nemėgo atvirauti, apie savo asmeninį gyvenimą pasakoti. Tik kartais ištardavo frazę, kuri galėtų būti tiltelis į jo gyvenimo paslaptį, nusi juokdavo, nutildavo. Tokių frazių yra ne viena. Jos – lyg raktai į uždraustą kambarį – reikėtų praverti tas duris, pažiūrėti, kas už jų slypi, o paskui pagalvoti – viešinti ar ne.

Kai Brazdžionis atvyko į Lietuvą, pareiškė, kad norėtų būti su Kauno rašytojais, kad jį į savo veiklą įtrauktume. Nedelsdami tai padarėme. Labai apsidžiaugėme jo bendrija. Kiekvieną vasarą, kai Kaune viešėdavo, būtinai susitikdavo su kolegomis Rašytojų sąjungos Kauno skyriuje. Leidome *Kauno vainikus*. Eilėraščių prisipašėme, o biografijos – ne. „Mano biografija – tai mano eilėraščiai“, – tepasakė.

Noriu pasidžiaugti, kad su Kauno radiju ir televizija esame sukūrę dokumentinį filmą „Vėtrose nepaklydęs“. Aš – vienas jo autorių. Poetas tą filmą matė, labai džiaugėsi.

— Matėte Brazdžionį prieš jo mirtį?

— Taip, aš paskutinis iš Lietuvos rašytojų jį mačiau 2002 metų birželį Los Angeles.

— Ar jautė artėjantį išėjimą?

— O kaip gi...

— Kaip jį priėmė?

— Be abejo, – sunkiai. Tereikia prisiminti jo Šv. Kazimiero lietuvių parapijos auditorijoje susirinkusių tautiečių prislėgusią frazę „Mano misija baigta...“ Ir dramatiškus atsisveikinimo eilėraščius „Omnia mea mecum porto“, „Apie dangų, žemę ir žmogų“, „Kas amžina šioje žemėje“... Pastarasis žemės vardu mūsų klasikui kuždėjo „Pabūk čia, sūnau...“ Nepaisant idealios artimųjų priežiūros, buvo labai sublogęs, labai suvargęs. Tačiau sumenkusiame, ligos nualintame kūne tebegyveno didi, galinga Kūrėjo dvasia.

— Sirogo?

— Labai sunkiai... Paliko daug eilėraščių, jo kūryba – labai įvairi. Trys pagrindinės temos: meilė Dievui, meilė tėvynei, meilė žmogui.

— Koks Brazdžionio eilėraštis jums labiausiai patinka?

— Oi, ne vienas! Man labai gražūs jo paprasčiausi eilėraščiai, labai jautrūs – kad ir žmonai skirtas eilėraštis: „Auga mūsų namelis lig dangaus, lig dangaus, o namelyje – laimė – nieko nieko daugiau“. Aš jau nekalbu apie chrestomatinius eilėraščius: „Baltas baltas kaip vyšnios viršūnė...“ arba: „Šaukiu aš tau, GPU užguitą...“ Ir klasika, kuri paliečia kiekvieno širdį, ypač kai virto daina: „Ypatingai, ypatingai, ypatingai vieno trokštu, kad numirus nepriglautų mūsų svetimi kapai, kad regėčiau saulę tekant virš baltų Pažaislio bokštų ir kaip gaudžia 'Aleliuja' Kauno katedros varpai“. Ne mažiau svarbūs visuomeniniai patriotiniai poeto eilėraščiai. Man labiau patinka apibendrinti, išjausti, daugiaprasmiai. Noriu pasidžiaugti, kad Brazdžionis viename savo eilėraščių autografu panaudojo mano eilėraščio eilutę.

— Teko prisiliesti prie jo archyvo?

— Matyt buvo lemta, kad jo archyvai pakliūtų ne bet kur, o į Maironio lietuvių literatūros muziejų. Labai ilgai svarstėme, kur galėtų būti geriausia vieta. Ne kartą tarėmės su pačiu poetu, Jo šeimos nariais, su jo ištikimu ir patikimu draugu iš Santa Monica, rezistentu Juozu Kojeliu, su Vilniaus ir Kauno kolegomis. Už daug ką J. Kojeliui esu labai dėkingas... Nežinau, į ką, jeigu nebūtų buvęs šalia gerbiamojo Kojelio, būčiau atsirėmęs. Pradedant nuo problemiško poeto paminklo niuansų Taikos prospekte, baigiant jo amžino poilsio vietą Petrašiūnų panteone.

Brazdžionis didžiąją savo gyvenimo dalį buvo priverstas gyventi išeivijoje, bet buvo tarp išeivijos šviesuolių, kovojusių už Lietuvos laisvę. Nuo 1989 metų kone kiekvieną pavasarį atvažiuodavo. Neužmiršamos viešnagės, susitikimų, bendravimų vasaros... Savo pranašumo niekada nedemonstruodavo, nesunkiai rasdavom bendrą kalbą.

Ne taip paprasta jo kūrybą apibrėžti – jis laikomas neoromantiku, bet man tai ne tiek svarbu – man svarbu, kad jo eilėraštis gyvas, kad jis atliepia ir praeities Lietuvos žmogaus rūpesčius, svajones, ir dabarties. Tik gal ne visi norime išgirsti ir suprasti. Net ir šimtmečio proga vis rečiau lankome Brazdžionio kapą, dar rečiau atsiverčiame jo knygas, o mūsų žalias jaunimėlis norėtų net Poetą nuvainikuoti – štai kas mane jaudina.

— Ar teko susipažinti su jo biblioteka?

— Taip. Kai buvau Los Angeles, poetas mokytojo ranka į savo kambarį: „Žiūrėk, imk viską, kas tau įdomu“. Jo namelyje, India gatvėje, pirmame aukšte buvo darbo kambarys – rašomasis stalas, mašinėlė, knygų lentynos, kopijavimo aparatas... Kompiuterio nebuvo, o gal nepastebėjau. Dėžės rankraščių, laiškų, archyvų... O po šiuo mažu nameliu – tiesiog užverstas knygomis rūsys. Net tų Tarybų Lietuvos autorių, kurie Brazdžionio nemėgo ir kurių Brazdžionis nemėgo. Šimtai, tūkstančiai knygų. Reikėjo atsargiai vaikščioti, saugotis, kad neužgrįtų – eini tarpuose ir žiūri, kad negautum per galvą... Jos visos grįžo į Maironio muziejų – su poeto įrašytomis pastabomis, angliškos, lietuviškos knygos. Nežinau, ar buvo knygų rusų kalba. Aš, žinoma, nieko neličiau – nekilo rankos. Kitaip elgtis man atrodė šventvagiška. Dabar labai ramu – o jeigu ko nors stigtų, būtų pasimetę? Kaip dabar reikėtų jaustis?

— Apibūdinkite Bernardą Brazdžionį vienu sakiniu.

— Poetas par excellence – poetas ir nieko daugiau. Tai Dievo duota: jis save laikė poetu, gyveno, kaip poetas ir mirė kaip poetas.

Keistai nutiko – sutikau eilę didžiųjų kūrėjų – žinoma įvairiai vertinamų, bet vis viena didelių žodžio meistrų. Viskas prasidėjo nuo Juozo Grušo, o po to – Kazys Jankauskas, Viktoras Katilius, vertėjas Edvardas Viskanta, poetas keturvėjininkas Juozas Žlabys – Žengė, tekstologas ir klasikų redaktorius Aleksandras Žirgulyš... Tai pažintys – studijos, likusios visam gyvenimui.

Paskutinis iš tų didžiųjų, kuriuos man teko laidoti, buvo Bernardas Brazdžionis. Tai XX a. didieji kūrėjai, XX a. didžioji mūsų literatūra. Ir jeigu sakoma, kad nėra nepakeičiamų, tai jie tikrai nepakeičiami – jų pakeisti neįmanoma.

Jų kūryba, jų darbai sudaro mūsų kultūros lobyną. Neabejoju, kad mes prie jų ne tik jubiliejų progomis sugrįšim. □

VYTAUTAS MAŽELIS—PORTRETO MEISTRAS

AGNĖ NARUŠYTĖ

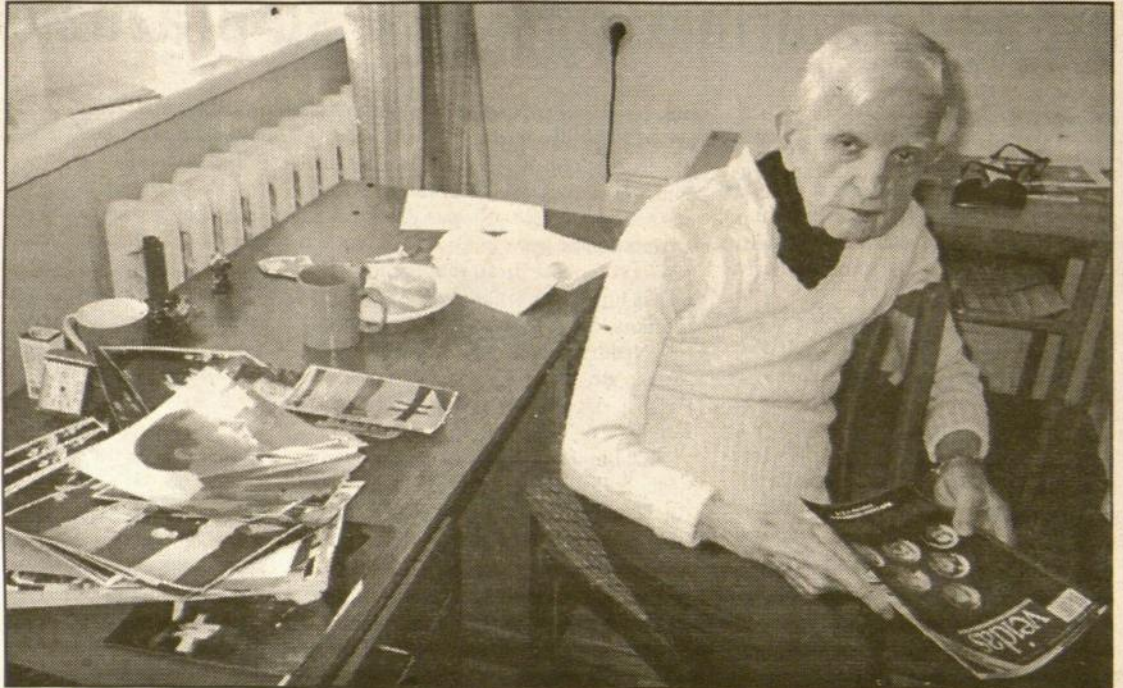
Fotoportretų autorius kartais gali likti nematomas — tarsi užkulisų darbininkas, darantis viską, kad išryškėtų žvaigždės talentas. Knygose, laikraščiuose ir kompaktinių plokštelių viršeliuose dažnai spausdinami žymių asmenų portretai, bet taip pat dažnai „pamiršamas“ jų autorius. Regis, pakanka paminėti, kad nuotrauka paimta „iš archyvo“, tarsi žmogus būtų pats palikęs savo veido ir kūno atspaudą šviesai jautriame popieriuje be fotografo įsikišimo. Taigi nors greičiausias būdas išgarsėti fotografui — portretuoti įžymybes, kartu jis visada rizikuoja būti užtemdytas, nes jo darbą visi linkę priimti kaip kažką savaime suprantama. Tokios mintys kyla mąstant apie fotografo Vytauto Maželio likimą, jis portretavo Amerikos lietuvių ir jų bendruomenėje buvo gerai žinomas, bet dabar dėl ligos pats užmiršo savo gyvenimą, o jo fotografijas jau kartais ima ir išspausdina be autoriaus pavardės — fotografo prisiminimas tolsta, nors jis pats dar gyvas.

Vytautas Maželis (g. 1914 m. sausio 29 d. Užpalių kaime, Utenos apskrityje) pradėjo fotografuoti dar besimokydamas gimnazijoje, o įstojęs į karo mokyklą visuomet su savimi nešiodavosi fotoaparata — fiksuodavo kariūnų gyvenimą. Iš pradžių jo darbus spausdino su kariuomene susiję leidiniai *Karys* ir *Kardas*, vėliau jis sulaukė platesnio pripažinimo kaip fotomėgėjas (dalyvavo ir Lietuvos fotomėgėjų draugijos veikloje). Tai liudija, pavyzdžiui, tas faktas, kad 1937 m. jo fotografijos net du kartus išspausdintos iliustruoto Židinio priedo viršelyje: koplytėlė senosiose Anykščių kapinėse (su prierašu, esą ją aprašęs Vienuolis) ir Alantos bažnyčia. Taigi nepriklausomoje Lietuvoje Maželis buvo vienas tų, kurie nuolat teikė vaizdus spaudai, nesiliovusiai iš fotografijų konstatuoti pozityvų Lietuvos įvaizdį.

Sprendžiant iš spaudoje išlikusių fotografijų (negatyvus sunaikino karas), Maželis fotografavo objektus, patvirtinančius Lietuvos grožį ir dabarties ryšį su istorija. Tuos objektus fragmentuodamas, bet ir laikydamasis pagarbaus atstumo, stiprindamas šviesos ir tamsos kontrastą, bet ir minkštinamas kontūrus, žvelgdamas kiek drąsiau iš apačios, bet ir laikydamasis centrinės kompozicijos kanono, Maželis, kaip ir dauguma tarpukario fotografų, idealizavo Lietuvą. Tai buvo romantinis žvilgsnis į savo kraštą, tarsi dar tebesnūduriuojantį praeityje ir nepripažįstantį jokių socialinių problemų, jokių tamsesnių, apgriuvusių, nesutvarkytų teritorijų. Tuo metu, kai pasaulio fotografai fiksavo ekonominės depresijos nuskurdintų žmonių klajones, dauguma lietuvių tematė lyriškus peizažus, architektūrą ir romantizuotus darbo vaizdus — iš fotografijų, galima susidaryti įspūdį, kad depresija apėjo Lietuvą.

Kaip ir daugelis to meto fotomėgėjų, Maželis siekė įgyti ir rimtą profesiją — studijavo teisę Kauno Vytauto Didžiojo universitete, baigė ją jau karo metais. 1942 m. išduotame diplome įrašytas ir jo diplominio darbo pavadinimas „Bausmės ribos 1903 m. Baudžiamajame Statute“. Vis dėlto istorija pakreipė jo gyvenimą kita vaga — kaip matysime, pastūmėjo arčiau fotografijos. Mat, prasidėjus karui, Maželis iškart įsijungė į pasipriešinimo judėjimą, ir Šančiuose (Kaunas) pamatęs prieš sovietų valdžią sukilusius metalo fabriko darbininkus, pats ėmėsi iniciatyvos jiems vadovauti, kad iš pradžių chaotiški veiksmai pasiektų tikslą — ši patirtis vaizdžiai ir smulkiai aprašyta Maželio prisiminimuose. Žinoma, turėdamas tokios patirties, jis negalėjo likti Lietuvoje karui pasibaigus — teko pasitraukti į Vokietiją, o 1948 m. — į Jungtines Amerikos Valstijas, kur gyveno jo teta. Deja, Maželio šeima liko Lietuvoje, nes žmona nedrįso leistis į nežinomą su neseniai gimusiu sūnumi. Ilgą laiką jie negalėjo net susirašinėti, ir Maželis gyveno naujojoje tėvynėje visiškai vienas.

Kaip ir visiems, iš pradžių Amerikoje Maželiui buvo sunku — jis nemokėjo kalbos, o Lietuvoje įgytas teisininko diplomą Amerikoje nebuvo pripažintas. Todėl kurį laiką jam teko dirbti fabrike. Bet paskui Maželis pavertė profesiją savo pomėgį — fotografiją. Baigęs studijas New York fotografijos institute, jis jau galėjo gyventi iš fotografijos — turėjo savo studiją ir buvo ten, kur reikėjo fotografo: vestuvėse, parodose, koncertuose, susitikimuose ir t.t. Mėgino jis įsiterpti ir į tarptautinį fotografijos kontekstą: eidavo į kon-

Vytautas Maželis Lietuvoje, 2004 m.

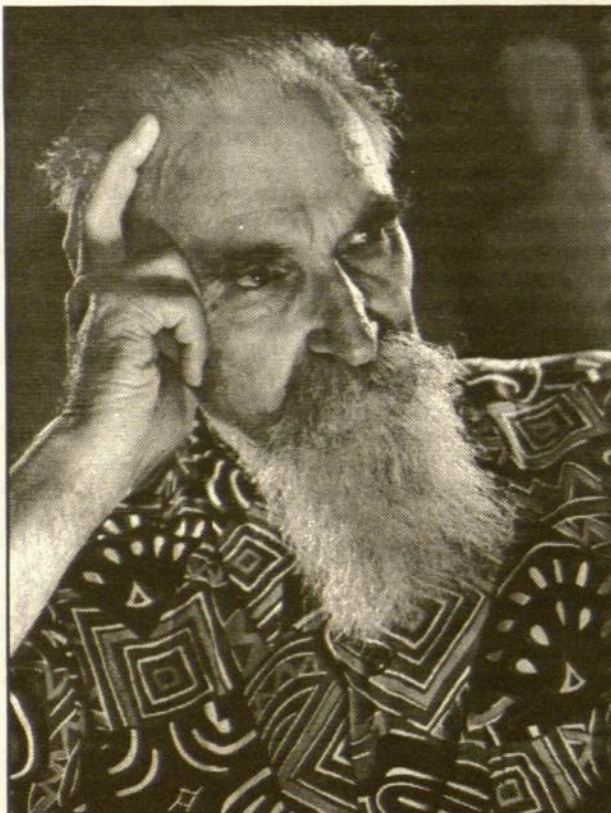
certų sales ne tik klausytis muzikos, kurią labai mėgo, bet ir fotografuoti. Tad jam pavyko, pavyzdžiui, užfiksuoti garsųjį Leonardą Bernsteiną diriguojant ir vėliau parduoti tą nuotrauką dirigento kompaktinės plokštelės leidėjams. Vis dėlto Maželis taip ir liko gana uždaras Amerikos lietuvių Bendruomenės fotografo — jis fiksavo jų aktyvų kultūrinį gyvenimą, pastangas išlaikyti tautinį identitetą, taip pat reprodukavo žymiausių menininkų, pavyzdžiui, Vytauto Kazimiero Jonyno, Vytauto Kašubos ar Adomo Galdiko, kūrinius. Tačiau apie 1975 m. Maželis pastebėjo, kad dirbdamas tik pačiam sau ir lietuvių bendruomenei liks be pensijos ir be jokių garantijų, todėl įsidarbino policijoje. Taip jis dirbo penkiolika metų: naktimis fotografuodavo nusikaltėlius, dienomis — lietuvių inteligentus. Ši knyga ir skirta jo labiausiai pamėgtam fotografijos žanrui — portretui.

Lietuvių bendruomenėje Maželis buvo pagarsėjęs kaip portreto meistras. Pasak tų, kuriuos jis fotografavo, Maželis žaisdavęs portretu, dažnai „pagaudavęs“ žmogų jam pačiam to nė nenutuokiant, o tiems, kurie žinojo esą fotografuojami, jis liepdavęs „būti laisvai“, juos kalbindavęs tol, kol šie pamiršdavę, kas vyksta. Todėl šiaip jau klasikiniai portretai dažnai atrodo taip, lyg fotografas būtų ilgai stebėjęs ir fiksavęs tikrą gyvenimą — kai kurios nuotraukos

„užkrėstos“ atsitiktinumu, jų laikas yra prabėgantis, sprunkantis. Štai prelatas Jonas Balkūnas susikaukęs kažką aiškina, rankos ką tik pakilo paremti jo jau tariamus žodžius, o trys šviesos dėmės tarsi ridena mintį uždaro trikampio kraštinėmis: nuo veido į ranką, į kitą ranką ir vėl į veidą. 1972 m. radijuje kažkokį reikšmingą pranešimą, reikalaujantį pakelto piršto, skaito ekonomistas Juozas Audėnas, o studijos šeimininkas dr. Jokūbas Stukas jį grėžia akiniais įrėmintomis akimis. Kino menininkas Jonas Mekas 1992 metais smalsiai žvelgia į objektyvą, lyg būtų atsitiktinai ėjęs pro šalį ir trumpam sustabdytas kolegų. Ir kitus, net aiškiai pozuojamus, šviesa sutaurintus portretus šiek tiek destabilizuoja į šalį mestas žvilgsnis, keista įtampa veide, rankos judesys. Ši Maželio portretų ypatybė nekinta bene penkiasdešimt metų, keičiasi tik žmonės ir šiek tiek — stilius, nes iš pradžių dramatiški vaizdai vėliau pamažu tarsi priartėja prie žiūrovo tikrovės, tampa intymesni ir kasdieniškesni.

Judėjimas, išreikštas ne tik veiklos ar minties užuominomis, bet ir šviesos lįdyba, audinių faktūromis, raukšlėmis ir klostėmis, odos reljefu, yra Maželio portretų gyvumo pagrindas. Nors ir atrodo, kad kai kuriuos žmones fotografas užklupo netikėtai, tačiau tai darydamas jis nekūrė netikėtumo, specialiai nedavė „meno“, nes pakluso tradicinei portreto funkcijai — kuo tiksliau perteikti asmenybę. Amžininkai teigia, kad Maželiui pavykdavo išgauti ne tik išorinį, bet ir vidinį panašumą — ne tik būdingas veido išraiškas, bet ir kūno kalbą. Tokių veiksnių pagrįstų portretų gebėjimas priartėti prie paties gyvenimo tampa ypač akivaizdus, kai juos sugretini su tais portretais, kur kontaktas, regis, neįvyko. Pavyzdžiui, tvarkingai sušukuoti, viena kryptimi žvelgiantys Dalia ir Kazys Bobeliai atrodo lygiai taip pat, kaip daugybė į fotoateljė ateinančių anonimų, o pramonininkai Antanas J. Rudis (jo šiame albume nėra) taip ir išlieka oficialus — fotografo intencijas atmuša jo įtarus žvilgsnis (nors tai tikriausiai irgi tiksliai nusako pramonininko asmenybę). Arba kasdieniškai paprastas Jonas Mekas ir monumentalus, perdėta lyriška Alfonso Nykos-Niliūno figūra. Arba Maželio vyrai ir moterys — pastarąsias jis idealizuoja, paslepia už veidą dengiančio tinklelio ir makižo, sunaikindamas visų rūpesčių ir jausmų pėdsakus, tam tikra prasme elgdamas su jomis taip, kaip prieš karą elgėsi su Lietuvos vaizdais. Moteris ir Lietuva Maželiui yra tai, prie ko negalima per daug priartėti, kad neišryškėtų dalykai, ardantys tobulybės viziją. Šiuo požiūriu jis yra itin konservatyvus fotografas, tarsi patriarchališkojo modernizmo amžius dar nebūtų pasibaigęs ir XX a. pabaigos kultūroje dar nieko nebūtų įvykę.

Nors daugelis Maželio portretų yra pabrėžtinai paprasti, atsiradę tarsi savaime, nekomponuojant ir specialiai nekuriant nei situacijų, nei sim-

Dail. Adomas Varnas
Vytauto Maželio nuotrauka

Bernardas Baltas, arba literatūriniai pusryčiai su Brazdžioniu

Atkelta iš 5 psl.

— Na, manau sau, jei tu ir visus praleistum, tik vieną posmą įdėtum, ir tai būtų labai gerai... — ir šiandien kuo puikiau šios dienos nuotaiką prisimena B. Brazdžionis.

Mūsų taip gražiai įsibėgėjusią šneką vėl sutrukdė telefono skambutis. Po jo B. Brazdžionis papasakoja tolesnę tos didžiausios brangenybės — Putino pirmojo laiško — istoriją. Jį poetas pasiėmė ir 1944 metais bėgdamas iš Lietuvos. Netoli pasienio sustojo pas Bradūnus. Ten įvyko tai, ko B. Brazdžionis sau iki šiol negali atleisti. K. Bradūnas, iškasęs duobę daržinės kampe, kai ką paslėpė. Tarp slepiamų daiktų buvo ir Kazimieros Bradūnienės atnešti lašiniai. Prie Bradūnų turto B. Brazdžionis pridėjo ir kai ką savo.

— Žinoma, bėgom ir galvojom, kad netrukus grįšim. Dabar nei tos daržinės, nei to laiško. Baisiai gailiuosi. Čia klaidą padariau... Kas su tavim yra, tą išnešioji, — dabar įsitikinęs poetas.

Tačiau ne ką labiau pasisekė ir tiems archyvams, nuotraukų albumams, kurie liko jo namelyje Kaune, taip pat bibliotekai. B. Brazdžionio teigimu, viskas buvo sunaikinta. Kai kas net sudeginta. Nemažai ir išnešioti.

Savo bibliotekoje B. Brazdžionis be kita ko buvo surinkęs didelį poezijos knygų rinkinį. Tarp jų nemažai buvo ir V. Mykoliaičio-Putino jam, studentui, siuntintų leidinių. Juos ypač brangino. Iš didžiulės bibliotekos išliko tik 10 ar 20 knygų, kurias anksčiau buvo pasiskolinę paskaityti giminių. O kitos virto pelenais. Kai, vėl atkūrus nepriklausomybę, susigrąžino savo namus Žaliakalnyje, kaimynai pasakojo: namelyje apgyvendinta kažkokia rusų šeima nešė jo bibliotekos knygas, o

taip pat visus popierius į kiemą, metė į krūvą ir uždegė laužą.

Taip pradingo ir nuotraukos, rečiausi egzemplioriai. Tik kai ką surado pas seserį, dar šį tą — pas draugus, su kuriais kartu gyveno studijų metais, o prieš tai mokėsi Biržų gimnazijoje. Vienas iš jų — Antanas Kučas, žinomas grafikas, dėstęs Dailės akademijoje.

Nesurado B. Brazdžionis ir savo rašomojo stalo, kuris buvęs labai patogus. Panašų dabar turi Kalifornijoje. Šičia tokio jau nebeįsitaikė.

Dabar Kaune poetas susikūręs panašią aplinką kaip ir prieš karą. Tačiau tik panašią. Tik knygų lentyna ta pati — niekas per tuos kelis dešimtmečius jos nelietė, matyt, patiko čia gyvenusiems, pastebi B. Brazdžionis, gal kokius indus laikė ant jos ar ką. Nė atnaujinti nereikėjo. Tiesa, neišliko toje lentynoje užkisti vieno pažįstamo žmogaus svarbūs dokumentai. Atnešė, galvodamas, jog čia tikrai nepradings.

Nepavyko išsaugoti svarbių popierių, sidabrinių daiktų bei kitokių šeimos relikvijų ir namų slėptuvė. Okupavus Lietuvą buvo sugalvota tokia slėptuvė įrengti ant laiptų. Tikėta, jog tokioje vietoje tikrai išliks, kas padėt: Deja. Gal kas laiptus tvarkė, o greičiausiai ieškojo ko nepadėję...

Darbo kabinetą Los Angeles, kur jau daug metų gyvena, susitvarkė pagal savo skonį, tačiau tai nėra Lietuvoje turėto kabineto kopija. Jis toks, sako poetas, kuriame ir patogų, ir gerai rašosi. Tačiau vis vien geriausios darbo valandos kūrybai, susikaupimui, kai ateina vakaras. B. Brazdžionis prisipažino neretai vakarojantis iki vidurnakčio, net pirmos valandos nakties. Tuomet ištraukiamos iš rankraščių, juodraščių krūvos rytą ar dieną užrašytos mintys, eilutės ar ir pusiau užbaigti kūriniai.

Poetas mano, kad kūrybingiausias jo gyvenimo tarpsnis buvęs, kai rašė

Šiapus ir anapus laiko (1997). „Didelis 'šišas' buvo užėjęs“, — gražiai juokiasi B. Brazdžionis.

Pasiteiravus, kaip vertina šiandieninę išeivijos spaudą, poetas pagiria *Draugo* redaktorę Danutę Bindokienę ir apgailestauja, kad išeivijoje sumažėjo žurnalų. B. Brazdžioniui ypač gaila, kad atiduoti Lietuvai *Aidai*.

— *Naujasis židinys-Aidai* jau ne tas visiškai. *Aidų* nebėra, — sako poetas. — Tai, kas daroma, mums visiškai nepatinka. Ypač, kad pradėjo dėti tekstus apie viduramžius ir dar senesnius laikus. Dabar tai visai neaktualūs dalykai. Čia tik mokslui. Mums tai nieko nesaoko... Bet, matai, nebenorėjo redaguoti Leonardas Andriekus, atsikratė ir viskas. Aš manau, kad Bradūnui dėl šito labai gaila. Jis tiek daug įdėjęs...

— Jaunesnės kartos kūrėjų kaip ir nebeturit...

— Dauguma dabar rašo dviem kalbom. Ir dažniau ne lietuviškai. Stengiamasi juos kurstyti, kad jau kaip nors... Ruošiami poezijos pavasario renginiai. Bet jau grynai lietuviškų nebus. Gal gerai ir angliškai.

Poetas paaiškina, kad ruošia tuos poezijos pavasarius JAV Lietuvių Bendruomenės Kultūros taryba. Tačiau čia pat pastebi, jog tai toli gražu ne Lietuvoje visuotinai prigiję poezijos pavasariai.

Na, o kaip B. Brazdžionis vertina šiuolaikinę lietuvių poeziją?

— Man atrodo, kad ji vis gerėja, — sako poetas.

Vis pažvilkičiodamas į laikrodį, nes jau kelintąsyk esame paraginami jo tėviškėnų, atvykusių išsivežti į susitikimą, B. Brazdžionis visai nepanašus į kažkur skubantį žmogų. Baigdamas gerti arbatą su vyšnių uogiene, ramiai priduria, kad būta ir didelio pasimetimo, daug svetimų įtakų, ypač formos atžvilgiu. „Visokių nesąmonių prirašy-

ta, bile tikrai kad rašytų“. Ką išskirtų? Aidą Marčėną, Joną Juškaitį, Sigitą Gedą, Vladą Braziūną. Ir kitus, sako poetas, turinčius savo stilių, savo tematiką. S. Geda ypač plačią vagą užėmęs, nors ir jo kūryboje yra ir geriau, ir blogiau, kaip pas kiekvieną. Tačiau, anot B. Brazdžionio, kai kurie autoriai per daug keliامي, net nežinia, dėl kokių motyvų, gal kad su kritikais moka sutarti.

Šiandien, 2002 metų liepos 12 dieną, radijas pranešė, kad nebėra B. Brazdžionio. Taip sutapo, jog savaitės pradžioje išsiunčiau poetui laišką, o su juo drauge ir tik ką baigtą studiją apie Vokietijoje redaguotus *Tremties metus*. Keista nuojauta sakė, kad nebepamatys B. Brazdžionis šios siuntos. Deja, ji neapgavo.

Dabar jau aišku, kad ir čia aprašytas rytas — paskutinė poeto viešnagė Šiauliuose. Vėl keistas sutapimas: trejetą metų stalčiuje pragulėjusią kasetę susiradau šios liepos pradžioje. Poetui lankantis Lietuvoje pernai (2001 metais — L. P.-K.), turėjau progą jo balsą išgirsti tik telefonu, ligoninėje. Trylika metų trukusi artima pažintis jau istorija. Neabejoju, jog prie jos dar ne sykį sugrįšiu.

Tokios asmenybės gimsta tik kartą per šimtmetį, šiuos žodžius dar ne kartą pakartosime. □

MAŽELIS

Atkelta iš 7 psl.

bolinių pranešimų, kartais vaizdas komplikuojasi — ir vėl atrodo, kad netikėtai. Šiuo požiūriu ypač įdomus kompozitoriaus ir muzikologo Juozo Žilevičiaus 1965 metų portretas. Kompozitorius juokdamasis skaito natas, o jam už nugaros — veidrodis, kuriame atsispindintis jo pakaušis, kaip visada atsitinka su atspindžiais, tarsi gyvena savo gyvenimą. Taigi kompozitorius yra ir čia, ir kartu ten, veidrodžio erdvėje, bet jiedu suaugę plaukais lyg Siamo dvyniai. Veidrodyje jis ne vienas — kairiame kampe dar pastebime kito muziko, Jeronimo Kačinsko, profilį. Jo kontūrą brėžianti ryški šviesa konkuruoja su pirmu planu, ir kyla įspūdis, kad šis ramiai švytintis veidas iš kažkur aukščiau (veidrodžio kitur) stebi šiltai emociingą šiapusybę. Tokius susidvejinimus XX a. pirmoje pusėje mėgo siurrealistai (ypač Brassai), siekę tikrovėje užfiksuoti kitos realybės ir pasąmonės būtį. Maželiui siurrealizmas tikriausiai nerūpi, jis čia yra veikiau atsitiktinis radinys ar tiesiog intriguojanti kompozicija, padedanti aprėpti ir portretą, ir trimatę portretuojamojo situaciją vienoje plokštumoje. Šis portretas ir kartu tas faktas, kad panašių triukų fotografas nekartoja, liudija jo sugebėjimą pasinaudoti randamu kontekstu ir išplėsti visa, ką įmanoma, iš pačios figūros plastikos.

Šitaip prabėgomis peržvelgus fotografo Vytauto Maželio gyvenimo kelią, aiškėja viena magistralė: jaunystėje fotografavęs idealią Lietuvą ir ją praradęs, svetur jis perkėlė jos viziją į žmonių veidus. Kad ir kokia būtų veidų ir išraiškų įvairovė, juos apšviečia ta pati kilnianti šviesa, kaip ir Lietuvos peizažą. Kad įsitikintume, pakanka pažvelgti į geografo Kazį Pakštą, susirūpinusį bloga Lietuvos padėtimi „ant tako“ ir siūliusį kurti „atsarginę Lietuvą“, — kaip tik į ją mums kryptį rodo jo griežta kaktos, nosies ir barzdelės linija bei akyse spingsinčios švieselės. □

.....per pasaulį platų”...

Atkelta iš 3 psl.

nėra jau toks paprastas provincijos miestas, kaip kokie „vilniečiai patriotai“ mano, ar norėtų jį padaryti. Ištiesai lietuviškas. Lietuviškai ištikimas. Veiklus. Jaukus. Kai važiuoji automobiliu Vilniaus gatvėmis, dar nieko. Bet tik išlipk ir paklausk kelio lietuviškai, visi užkalbintieji tau atsako lenkiškai ar rusiškai, net ir senukas, vedantis pasivaikščioti savo šunį. O Kaunas kalba lietuviškai nuo mažo vaiko iki senos senutėlės, gal net už mus senesnės...” Bern. Brazdžionis mylėjo savo jaunystės miestą Kauną...

1989 m. Bern. Brazdžionis su turistine grupe atvyko į Lietuvą. Kelionėje jį lydėjo žmona Aldona, dukra Saulė ir vaikaitė Dalytė. Tai buvo didysis poeto Bernardo Brazdžionio triumfas. Tą pavasarį 100 tūkstančių egz. tiražu išėjusi poezijos rinktinė *Poezijos pilnatis* buvo tiesiog išgrabstyta iš knygynų, poetas vainikuotas Poezijos pavasario šventėje Lakštingalų slėnyje ir tiesiogine prasme ant rankų pernešamas per Lietuvą: Kaunas, Vilnius, Šiauliai, Stebeikėliai, Žadeikiai, Pasvalys, Biržai, Kryžių kalnas...

Nuo to laiko beveik kiekvienais metais Brazdžioniai grįždavo namo į Lietuvą, gyveno savo namelyje Kaune.

Paskutinį kartą Lietuvoje lankėsi kartu su vaikaite Dalyte ir jos dukrele Teresyte 2001 m. vasarą...

Bern. Brazdžionis buvo laimingas santuokoje: šeimoje vyravo ypatinga santarvė ir pagarba. Aldona Brazdžionienė vertino vyro darbą, kūrybą ir gerbė jo laiką. Brazdžionis parašė savo žmonai daugybę posmų, juos skirdavo vardadieniui, gimtadieniui. Kiekvienais metais, sausio 10 d., vestuvių sukakties proga įteikdavo žmonai dedikuotus posmus. 50-osios vestuvių sukakties proga skyrė šias eilutes:

Dar ir dabar pro kalijų žiedų baltumą,

It liestų rankos – girdi ausys, akys mato

Žodžius pirmosios priesaikos šventumo

Dar ir dabar po penkiasdešimt metų.

Brazdžionių šeimai netrūko išbandymų: jaunos šeimos emigracija, Bern. Brazdžionio silpna sveikata, nuolatinis rūpestis dėl vaikų ir vaikaitių ateities. Didžiausias skausmas – dviejų vaikų netektis: 1985 m. staiga mirė sūnus Dalius, o 1992 m. po sunkios ligos gyvenimo kelionę baigė dukra Saulė. Galbūt tai Brazdžioniai dar labiau sujungė, galbūt tuomet jie dar stipriau susikibo

rankomis, kad pajėgtų dar dešimtmetį keliauti žemės takais, kad rastų savyje dvasinės ir fizinės stiprybės kasmetinėms kelionėms iš Kalifornijos į Lietuvą ir atgal.

Aldona ir Bernardas Brazdžioniai nuolat būdavo kartu — literatūros vakaruose, kelionėse, artimųjų, giminių ar bičiulių apsuptyje. Tiesa, tiek jaunystės, tiek vėlesniais metais, yra keletą kartų vykę į keliones atskirai. Bet tai juos slėgė, kamavo ilgesys, jie beveik kasdien rašė vienas kitam švelnius laiškus...

Meile ir pagarba grįsti santykiai juos lydėjo visus 68-uonerius bendro gyvenimo metus.

Matyt, tokia buvo Aukščiausiojo valia, kad 2002-jų metų liepos 11-ąją, per žmonos 90-ąjį gimtadienį, Bernardas Brazdžionis paleido jos ranką... Išsiskyrimas nebuvo ilgas – šios žemės keleiviai susitiko praėjus trejiems metams, kai netikėtai, 2005 m. liepos 16 d. mirė Aldona Brazdžionienė.

*Su tavim aš per pasaulį platų
Žemės krašto eisiu pažiūrėt,
Atsigert jaunystės amžinųjų metų
Iš negėstančios gyvenimo taurės.*

Iš Bernardo Brazdžionio eilėraščių „Keleiviai“ □